

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ

Дипломна робота

бакалавра з політології

на тему:

«Європейський та український досвід гендерного представництва у політиці»

Виконала: студентка IV курсу,
групи ФФІ-41с
спеціальності 052 Політологія
Безугла Аліна
Керівник: доц. Шурко О. Б.
Рецензент: доц. Гарбадин А.С.

Львів - 2022 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. Проблема гендерної нерівності: теоретична складова.....	5
1.1 Гендерні дослідження в історичній ретроспективі.....	5
1.2 Основні теоретичні підходи до гендеру.....	15
РОЗДІЛ II. Жіночі рухи як перший етап до реалізації гендерної рівності у політичній сфері.....	25
2.1 «Перша хвиля» фемінізму.....	26
2.2 «Друга хвиля» фемінізму	29
2.3 «Третя хвиля» фемінізму	36
РОЗДІЛ III. Представництво жінок у владних структурах в Європі та Україні.....	41
3.1 Представництво жінок у Сеймі та Сенаті Республіки Польща.....	42
3.2 Представництво жінок в Генеральних штатах Нідерландів.....	54
3.3 Представництво жінок в Парламенті України.....	66
Висновки.....	73
Список використаної літератури.....	77

Вступ

Актуальність дослідження зумовлена, перш за все, усталеними стереотипами про опосередковану роль жінки в житті суспільства, адже протягом довгого часу існує переконання, що жінка має пам'ятати, що її місце на кухні.

Та попри це неможливо відкидати той факт, що суспільство невпинно розвивається, змінюються погляди абсолютно на всі явища та процеси, і проблема ролі жінки у сучасному світі не є виключенням. У кожній країні світу все більше звертається увага на залучення жінок у різні сфери життєдіяльності: політику, економіку, освіту, культуру та питання громадськості.

Першими, хто наважився заявити про те, що жінка за своєю природою є такою ж людиною, як і чоловік були ідеологи революційної буржуазії, серед яких Ж.-Ж. Руссо, Вольтер, Д. Дідро та інші.

Після довготривалих утисків жінок у правах у другій половині ХХ століття ситуація стала змінюватися. Жінки почали потрапляти до вищих ешелонів влади, що на той час було рідкісним явищем. У різних країнах декількох континентів, зокрема в Західній Європі, Південно-Східній Азії та Латинській Америці, жінкам вдалося зосередити певну частину влади в своїх руках. Випадки залучення жінок до політичної сфери значно послабили стереотип, що існував десятки років: політикою можуть займатися лише чоловіки, жінка має присвятити своє життя родині та дітям. Проте до сьогодні він повністю не зруйнований, і певною мірою досі впливає на процес розв'язання «жіночого питання».

На прикладі сучасного політичного життя багатьох країн можемо спостерігати, що гендерна нерівність існує і її рівень залишається досить високим. Саме з цієї причини більшість жінок позбавлена можливості повною мірою реалізувати себе та знайти власне покликання.

Спираючись на гостро поставлене питання участі жінок у політичному житті, очевидною є актуальність даного дослідження, оскільки забезпечення принципу гендерної рівності є ознакою правової держави та важливою умовою становлення та функціонування демократії як політичної цінності.

Об'єктом дослідження є роль і місце жінок в суспільно-політичному житті

Предметом дослідження є особливості реалізації гендерної політики в Європі та Україні (на прикладі останніх парламентських виборів)

Мета дослідження полягає у детальному аналізі гендерних досліджень в історичній ретроспективі, вивченні витоків фемінізму, його основних етапів розвитку; аналізі досягнень жіночих рухів та їх місця і ролі у сучасному світі.

Досягнення поставленої мети вимагає розв'язання наступних **завдань**:

- 1) проаналізувати теоретичні підходи до розкриття поняття гендер;
- 2) дослідити теоретичні доробки щодо місця і ролі жінки в історії людства;
- 3) дослідити специфіку жіночих рухів, зокрема визначити особливості трьох хвиль фемінізму;
- 4) виокремити найбільш значущі досягнення жінок на шляху боротьби за здобуття політичних прав;
- 5) оцінити роль жінок у політичному житті на сучасному етапі;
- 6) проаналізувати представництво жінок у владних структурах в європейських країнах та Україні (на прикладі парламентських виборів)

Методи дослідження. Під час написання дипломної роботи використовувалися наступні методи: загальнологічні (аналіз, синтез, узагальнення), порівняльний, історичний, системний.

Структура роботи. Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури. За обсягом складає 82 сторінки, список використаної літератури налічує 63 джерела.

Розділ I Гендерна нерівність: теоретико-методологічні підходи до інтерпретації

1.1 Гендерні дослідження в історичній ретроспективі

Поглиблене вивчення дефініції фемінізму та його дослідження у філософсько-історичному розрізі демонструє його неоднозначність та постійне розширення змісту цього поняття. Використавши принцип історизму при простеженні змін визначення «фемінізму», можна уявити складність процесу становлення цього соціально-політичного феномену. Дослідження цього явища різними науковими напрямками свідчать про невизначене ставлення до нього, заплутаність та актуальність даного питання.

Сучасне визначення фемінізму стосується будь-якого дослідження, спрямованого на вивчення гендерних відносин та нерівності, яка в них виникає. Фемінізм за своєю суттю відкидає ідею природної нерівності жінок та чоловіків. На основі цих характеристик можна сформулювати наступне визначення фемінізму. Фемінізм (фр. «feminisme», лат. «femine» – жінка) – громадсько-політичний рух за надання жінкам рівних із чоловіками прав в усіх сферах суспільного і приватного життя. Термін «фемінізм» вперше було введено французьким соціалістом-утопістом Шарлем Фур'є в кінці XVIII століття, який називав феміністами прихильників жіночої рівності [48].

Здебільшого виникнення феміністичної теорії спричинено однією з найбільших проблем людства, як полягає у тому, що вже на початку розвитку цивілізації кожній людині була визначена певна роль в суспільстві. Упродовж всієї історії чоловікам належала роль добувачів, голів сімей, а потім і держав. А жінки виконували роль берегині домашнього вогнища, не маючи права заперечувати чоловікам, не говорячи вже про участь у житті суспільства.

Але не зважаючи на це, перші згадки про жінок-політиків, що дійшли до нас з історії Стародавнього Єгипту, датуються XXII та XVIII ст. до нашої

ери. Мова йде про Нейтікерт в кінці VI та Нефрусебек в кінці XII [4]. Вони були представницями згасаючих династій, а їх короткотривале правління не відзначилося особливими здобутками.

Особливе місце в історії існування Єгипту займала цариця-фараон Хатшепсут, яка мала титул «Велика або головна дружина царя» та «Дружина бога Амона» (найвищий ранг жриці в Карнакському храмі) [8].

Варто зазначити, що за часів свого правління цариці вдалося відновити країну після нашествия азійських кочових племен гіксонів, які правили державою близько століття, та досягти неабиякого економічного розквіту та піднесення Єгипту. Хатшепсут відновлювала зруйновані завойовниками пам'ятники та будувала нові храми [8].

«... Хатшепсут підкреслює свою особливу повагу до богів, особливо до головного бога Амона. Її правління відзначилось розквітом теологічної думки, що знайшло відображення в збудованих нею храмах і капелах. Одночасно чітко виражено прагнення створити щось нове, раніше невідоме, що повністю дало про себе знати в прекрасному храмі Дейр-ель-Бахрі» [43].

Одним із перших, хто звернувся до питання значення жінки у функціонуванні античного суспільства та почав розвивати думку щодо рівноправності статей був Платон. Проте цікавим є те, що у своїх творах він займає дві різні позиції, які певною мірою суперечать одна одній.

Нетрадиційні для того часу погляди були викладені у діалозі «Держава», де Платон зазначав: «Однакові природні якості зустрічаються у живих істот тієї або іншої статі, і за своєю природою як жінки, так і чоловіки можуть брати участь у всіх справах» [19, с. 125].

Мислитель вважав, що єдиною відмінністю жінки від чоловіка є її репродуктивна здатність, яка у жодному випадку не має впливати на її соціальне положення. Відповідно до цього, не може існувати залежності між статтю та правом бути призначеними на адміністративні посади [21, с. 251].

Разом з тим, в інших працях Платона знаходимо протилежну точку зору щодо ролі жінки в суспільстві, хоча й традиційну для античних часів. Її

було репрезентовано у діалозі «Тімей», в якому йшла мова про те, що жінка наділена багатьма недоліками і є засобом досягнення чоловічого щастя на Землі [21, с. 256].

Попри спроби довести, що рівноправ'я статей є необхідністю, мислитель все ж надає перевагу патріархальній концепції побудови взаємовідносин у суспільстві. Виходячи з цього, жінка мала виконувати певну відведену для неї роль лише у приватній сфері. Про реалізацію функцій, що були би пов'язані з управлінням державними справами, мова не йшла, оскільки «жінка займала середнє місце між чоловіком і твариною» (з твору «Закони») [21, с. 31].

Послідовником Платона, що також спробував осмислити «жіноче питання» у рамках функціонування суспільства, був Аристотель [17, с. 34]. У праці «Політика», де було проаналізовано значення жінки та чоловіка у державі, Аристотель прийшов до наступного висновку: «Так і чоловік відносно жінки: перший за своєю природою вищий, друга – нижча, і ось перший править, а друга підпорядкована. Цей же принцип з необхідністю повинен діяти у всьому людстві» [2].

Згідно з його поглядами, жінка, не маючи права на особисті бажання, існує під повним контролем свого чоловіка. Сенсом її життя мало бути виконання трьох основних функцій: служіння чоловіку, принесення якомога більшої користі своїй родині та суспільству загалом та дітонародження [2, с. 383].

Всередині родини відносини вибудовувалися за механізмом «жінка-прислуга – чоловік-господар». Голова сім'ї – чоловік та батько – визначав спільне благо, для досягнення якого кожен член родини мав виконувати відведені йому функції. Сукупність вищезгаданих чинників віддаляла жінку від суспільних справ. Проте жінка у розумінні Аристотеля виступала гарантом приватних сімейних відносин, домашнього благополуччя та стабільності, що становило основу будівництва «полісу» [17, с. 79].

Загалом в період Античності панівне положення займала думка щодо первинності чоловічого начала над жіночим. Тому жінки були представниками виключно приватної сфери життя. Більше того, вони були позбавлені будь-яких свобод у суспільному житті, яке не лише проходило без участі жінок, а й було налаштоване проти них через їх «природну» нездатність переступити за межі їх біологічного й економічного підпорядкування в домашній сфері [9, с. 5].

На наступному етапі історичного розвитку могутнім поштовхом до зміни становища жінки в суспільному житті (здебільшого мова йде про європейське суспільство) стало запровадження християнства. У порівнянні з іншими релігіями, які існували на той час, християнство відзначалося вищим рівнем прогресивності та гуманності, що сприяло усвідомленню жінками власної гідності [39, с. 35].

Християнство створює культ Богородиці, Діви Марії, із якими пов'язана абсолютна цнотливість і вічна жіночність [17, с. 36].

Спираючись на чималу кількість напрямів розуміння християнства, будь-яке його трактування завжди втілює в собі жіночий початок світу.

Проте навіть у релігії зіштовхуємося з дуалізмом поглядів щодо сприйняття жінки. Підтвердженням цього може слугувати теза К. Левченко: «Парадокс у християнському сприйнятті жінки полягає в поділі її на дві іпостасі – непорочної діви і блудниці» [17, с. 34].

У результаті таких аскетичних поглядів, які популяризувала церква, розвиток поглядів щодо позитивного ставлення до жінки, як до частини суспільства, було значно уповільнено. Позиція церкви відстоювала думку, що жінка – вмістилище гріха, джерело зла, «ворота, через які входить диявол» тощо [38].

Земна жінка не була гідною чоловіка, тому мала йому підпорядковуватися. Таке місце жінки у суспільстві згадувалося в різних релігійних ученнях. Так, наприклад, Апостол Павло в посланні до ефесян

прорікав: «Дружини, – коріться своїм чоловікам, як Господові, тому що чоловік – голова дружини, як і Христос – Голова Церкви... І як кориться Церква Христові, так і дружини у всьому підкоряйтесь своїм чоловікам» [15, с. 73].

У працях Фоми Аквінського зустрічаємо різного роду протиставлення: форми і матерії, души і тіла, жіночого та чоловічого. І попри те, що філософ стверджував, що жінка – «це невдало зліплений чоловік», «випадкова істота» [17, с. 3], він притримувався думки, що: «Щодо духу жінка не відрізняється від чоловіка. Але у світських справах у неї нижча мета, яка прирікає її на підпорядкування» [16, с. 75].

У християнських джерелах, у тому числі й у Біблії, було закріплено положення щодо рівності усіх людей перед Богом, проте це не вплинуло на встановлення рівності між чоловіком та жінкою. Більш того, становище жінок було сильно пригнобленим. Вони, відповідно до тогочасних поглядів, уособлювали гріховність та найчастіше підпадали під суд інквізиції.

Проте особливістю Середньовіччя є те, що такі погляди не поширювалися виключно на всі країни, в яких було прийняте християнство. Яскравим прикладом може слугувати Київська Русь, де жінка отримувала рівні з чоловіком права на всіх рівнях суспільних відносин.

Досліджуючи питання ролі жінки в українському суспільстві, дослідник Михайло Голубець акцентував на головних здобутках княгині Ольги – освіченого політика та культурно-релігійного діяча. Зокрема, Голубець звертав увагу на дотримання нею старослов'янського «закону помсти» (покарання племені древлян на початку правління). Таким чином можна сміливо стверджувати, що за часів Київської Русі, по-перше, жінку не відсторонювали від політичної та економічної сфери, а, по-друге, як у випадку княгині Ольги, прийшовши до влади, жінка виступала мудрим управлінцем, який був обізнаний у звичаєвому праві та неписаних законах суспільного життя.

Наступним об'єктом дослідження було обрано постать Анни, дочки Ярослава Мудрого й королеви Франції. Анну Ярославівну можна вважати представником високого рівня української культури XI ст не лише на території Франції, але й на просторах Європи загалом. Про це свідчать чимало політико-правових документів, на яких було зафіксовано підписи королеви Анни. Як вважає М. Голубець, історичні пам'ятки такого характеру служать вагомим аргументом на користь думки про самодостатність та високий рівень освіченості українських жінок – представниць вищих суспільних верств на контрасті з неписьменними французькими вельможами [37, с. 365–366].

Для підтвердження думки щодо фактичних та юридичних прав жінок на виконання адміністративних функцій на території тогочасної України можна згадати також існування іменних печаток задля затвердження офіційних державних документів. Такими печатками володіли: мати Володимира Мономаха, дружина великого князя київського Святополка Ізяславича Ірина, дружина великого князя Мстислава Володимировича Христина, дружина великого князя Всеволода Ольговича Марія.

Більш того в історіографії зустрічаються згадки про участь княгинь та бояринь у внутрішньо-політичних конфліктах у боротьбі за владу протягом XII–XIII ст. [20, с. 37].

Окрім участі у публічній сфері життя, жінки Київської Русі були наділені широким спектром прав в приватній сфері життя. Зокрема, їм надавалися право вибору нареченого, право на відмову від небажаного нареченого, рівноправний з чоловіком статус в укладенні шлюбної угоди, згодом, у XVI–XVII ст., до цього переліку було додано право на свою долю у спадщині, на її використання за власною волею [11, с. 6].

Але найбільш незвичним та непоширеним на той час правом, яким володіли давньоруські жінки, було право на розлучення з власної ініціативи [24, с. 32].

Підсумовуючи можна сказати, що за часів існування Київської Русі жінка не була відстороненою від участі в публічному житті суспільства, володіла рівними правами з чоловіком, а також мала доступ до управління державними справами.

Якщо звернутися до історії розвитку питання гендерної рівності в Західній Європі, то бачимо, що істотних змін воно зазнало у період Ренесансу. Деякі дослідники притримуються думки, що феміністські теорії беруть свій початок саме з епохи Відродження [30, с. 106].

У цей період виникають та активно поширюються ідеї щодо пригнобленого становища жінки, придушення її особистості, акцентується на необхідності надання жінкам ширших прав, зокрема, права на отримання якісної освіти. Дослідженню та обґрунтуванню таких поглядів присвячено чимало праць, найвідоміші з них: «Книга про Град Жіночий» (1405) К. де Пізан і трактат К. Агріппи «Про шляхетність та перевагу жіночої статі» (1529) [6, с. 3].

Провідною ідеєю епохи Відродження стає образ самодостатньої жінки, як втілення плідності та материнства. Вона все частіше стає об'єктом естетичного захоплення. Однак, попри це, в зазначений період жінка знову починає піддаватися жорсткому економічному та соціальному контролю. За доби Просвітництва відбулися докорінні зміни у концепті трактування ролі жінки, яка була частиною тієї загальної трансформації уявлень, що характеризували настання історично нового часу. Так, Вольтер викривав несправедливість жіночої долі; на думку Дені Дідро, принижене існування жінки є наслідком певних цивільних законів і звичаїв; Шарль Луї Монтеск'є вважав, що жінка може й повинна брати участь у суспільному житті [30, с. 106].

На нашу думку, доцільно звернутися також й до поглядів утопістів щодо місця жінки у соціумі та її ролі у ньому. Зокрема, Томас Мор у своїх роботах звертався до проблеми рівності статей, однакових здібностей чоловіка та жінки, проблеми гендерних відносин. Відповідно до його

поглядів, жінки, котрі проживають в ідеальній державі, мають можливість реалізувати себе в будь-якій сфері суспільної діяльності; служити в армії; перебувати на вищих посадах.

Т. Кампанелла у праці «Місто Сонця» підтримував ідею рівності статей у їх здібностях, подібності в одязі, характеристиках особистості та поведінці, проте чітко розмежував їх призначення: чоловіки займаються фізичною роботою, жінки народжують дітей [5, с. 637].

Далі у зазначеному напрямку спостерігаються позитивні зміни протягом XVII ст. У цей період Томасом Гоббсом було проголошено ідею природної рівності жінок і чоловіків як інтелектуально, так і фізично. Погляди Т. Гоббса відзначилися принциповою відмінністю від думок його попередників, які «наголошували або на вродженій дефективності жінки (Аристотель), або посилялись на її підпорядкування чоловікові внаслідок гріхопадіння (Ф. Аквінський)» [31, с. 175].

Від початку XVIII ст. питання верховенства чоловіка над жінкою, його зумовленості природним станом речей чи результатом дискримінації стали предметом постійних дискусій. Так, Шарль Монтеск'є, Поль Гольбах та інші вчені так чи інакше вирішували проблему статі та жінки, через яку її репрезентували, виробляючи аргументи «за» чи «проти» «природного» характеру жіночих властивостей і підпорядкування їх чоловікам [39, с. 53].

Проте за цієї доби питання гендеру найширше було розкрито у працях Жан-Жака Руссо. На запитання: «Чи належить жінка до істот людського роду?», Руссо займає однозначну позицію: у тому, що не стосується ознак статі, жінка урівнюється з чоловіком, тобто з людиною. У тому ж, що стосується статевої належності, вони відрізняються: коли чоловік виконує роль самця лише в певні моменти, жінка залишається самкою протягом усього життя до старості; її тілесна конституція, дух, характер і темперамент зумовлені її статевими функціями. [39, с. 55–56].

Наступним важливим переломним моментом в історії визнання рівності чоловіків та жінок стала Французька буржуазна революція (1789–1794). На першій сторінці «Декларації прав людини і громадянина» 1789 р. було прописано: «Всі люди народжуються вільними й рівними в правах». Абсолютно кожна людина, без жодних винятків. Проте текст цієї Декларації суперечив змісту спеціального декрету, який обмежував жінок у їхніх правах. Необхідність позбутися цієї суперечності, змусила законодавців доповнити Декларацію низкою нормативних актів, в яких містилося роз'яснення щодо того, хто з громадян революційної Франції має право потрапити до категорії «вільних і рівних». Внаслідок цих правок жінки втратили цей статус.

Такий стан речей спричинив виникнення нового суспільного явища – руху, який був створений задля захисту політичних прав жінок. Однією з засновниць цього руху стала Олімпія де Гуж, яка в 1790 р. опублікувала «Декларацію прав жінки», яка була написана аналогічно до існуючої «Декларації прав людини і громадянина», де наполягала на необхідності ліквідувати всі чоловічі привілеї. На її думку, «природне право» містить у собі загальну свободу, право на володіння власністю, можливість чинити опір будь-яким формам деспотизму. І жінка, згідно з положеннями документу, не менше чоловіка здатна реалізувати це право. Єдиною перешкодою для неї є тиранія з боку представників чоловічої статі [13, с. 67].

Прихильником вище зазначених поглядів був також і французький філософ епохи Великої французької революції Жан Антуан де Кондорсе. Він відстоював ідею політичної рівноправності жінок, тому наполягав на здобутті жінками права голосу та права бути обраними [6, с. 5].

Попри значні проблеми у боротьбі з гендерною асиметрією, все ж таки буржуазна революція у Франції стала початком розвитку історії організованого жіночого руху. Він був підхоплений жінками Англії, Німеччини, США, Скандинавських країн тощо. Головною метою на початку їхньої діяльності була боротьба за надання жінкам активного виборчого права. Цей рух зародився в середині XIX ст. в Англії і отримав назву

«suffrage» або «суфражизм», що у перекладі з англійської означає «право голосу» [40, с. 111].

1.2 Основні теоретичні підходи до гендеру

Найчастіше стать пов'язується з генітальною будовою, репродуктивною системою, хромосомним набором, одним словом з біологічними ознаками. Але у суспільстві розрізнення чоловіків і жінок відбувається за іншими характеристиками. За довжиною волосся, типом і кольором одягу, певними манерами поведінки (агресивністю чи ніжністю), тобто більшою мірою за соціальними ознаками. Жінки навіть коли ще вагітні дізнаються стать дитини, задля того щоб купувати відповідний для хлопчика або дівчинки одяг, меблі та іграшки. Нам активно підказує магазин дитячих іграшок, де є окремі секції, часто марковані відповідними кольорами — рожевим для дівчаток і блакитним для хлопчиків. Навіть під час вступу до вищого навчального закладу відбувається поділ на відповідні спеціальності: дівчата більшою мірою на філологію, а хлопці – на інформатику. Саме такі суспільні ознаки, які з дитинства приписуються чоловікам і жінкам, й називаються гендером [7].

До активного ужитку поняття гендеру потрапило лише в 1960-х роках. Загалом, найбільш поширених версії його походження існує дві. За однією з версій, дослідник Джон Мані (John Money) використав його 1955 року в «Британському журналі з медичної сексології» (British Journal of Medical Sexology).

Згідно з більш популярною версією авторство терміна належить психоаналітику Роберту Столлеру (Robert Stoller), який 1968 року вжив це слово у назві своєї статті «Sex and Gender: on the Development of Masculinity and Femininity». Сталося це, ймовірно, через те, що лише біологічного поняття «стать» стало замало, тому дослідники почали використовувати ще й термін «гендер», який сьогодні володіє критичним потенціалом: говорити тільки про біологічні особливості у сучасному суспільстві недостатньо, варто звертати увагу й на гендерні ролі [7].

Біля витоків гендерної теорії – так звані теорії відносин мікрорівня, тобто ті, що розглядають міжособистісні взаємодії. Серед них виділяють три основних:

- соціально-конструктивістський підхід Пітера Бергмана і Томаса Лукмана — праця «Соціальне конструювання реальності» (1966);
- етнометодологічний підхід Гарольда Гарфінкеля — праця «Studies in Ethnomethodology» (1967);
- драматургічний інтеракціонізм Ірвінга Гофмана — праця «The Presentation of Self in Everyday Life» (1959) [7].

Під словом «стать» у повсякденному житті ми маємо на увазі широкий комплекс репродуктивних, соматичних, соціальних та поведінкових особливостей, які в сукупності визначають людину в ролі чоловіка або жінки. Проте зв'язок між складовими, біологічними та соціальними, цього комплексу з наукової точки зору не можна вважати однозначним, саме тому Р. Столлер прийшов до висновку обмежити тезаурус терміну «стать» як наукової категорії виключно біологічними характеристиками – здебільшого анатомічними особливостями, за якими відрізняються людські особи. Саме «гендер» підкреслював той факт, що біологічні характеристики сексуальності не закладені природою «за замовчуванням», а формуються під впливом індивідуальної свідомості та соціальних уявлень [7].

Використання соціальної категорії «гендер» у сучасному значенні також передбачало те, що помітні відмінності особистісних характеристик виникають не внаслідок дії біологічних детермінант, а визначаються самобутністю соціальної взаємодії, до якого залучені чоловіки та жінки, які володіють суб'єктивними знаннями стосовно своїх сексуальних ознак. Дійсно, розрізненнями «чоловічої» та «жіночої» поведінки з позиції психологічного, як правило, є соціальні якості особистості: груповий статус

та пов'язані з ним відносини влади, які соціальні ролі вони виконують, рівень соціальної активності тощо.

Таким чином можемо зробити висновок, що особистісні характеристики, які у щоденній свідомості тісно пов'язані з біологічною статтю, формуються виключно в певній системі соціальних відносин. Виходячи з цього Р. Столлер і запропонував вживати категорію гендеру для позначення особистісних та поведінкових особливостей, які пов'язані зі статтю, але виникають в умовах міжособистісних та соціальних відносин. Адже граматичний термін «гендер» («родова ознака») виражає саме контекстуальну, а не онтологічну сутність жіночих та чоловічих якостей [7].

Категорії «гендер» та «біологічна стать» тісно пов'язані між собою, проте не являються дефініціями одного й того ж. О. Г. Троїцька в своєму дослідженні «Деякі проблеми комунікації з точки зору гендерного аналізу» [34] зазначає, що чоловіки частіше проявлять себе здебільшого маскулинними, ніж фемінними, а жінки навпаки – більшою мірою фемінними, аніж мускулинними.

Дослідження демонструють, що володіти маскулинними або фемінними ознаками можуть ті індивіди, які ідентифікували себе з однією зі статей, так само як і ті, які не ідентифікують себе як особа, що належить до певної статі. Таким чином, одна частина індивідів є андрогінами (наявність деяких змішаних особливостей жіночої та чоловічої статі), а інші – недиференційованими ідентичностями (зниження маскулинних та фемінних рис).

М. Буракова характеризує «гендер» як соціокультурне визначення статі, в основі якого лежить дихотомія маскулинне-фемінне. В роботах Е. А. Здравомислової та А. А. Тьомкіної знаходимо трактування гендеру як параметру, який характеризує соціальний статус та індивідуальні можливості особистості в соціумі. Ще одне визначення гендера знаходимо в авторів А. Я.

Кваші та В.А. Іонцева у їх спільній праці «Сучасна демографія», в якій цей термін визначається як категорія, що об'єднує діапазон чоловічих та жіночих соціальних ролей [26]. Також в деяких роботах зустрічається визначення поняття «гендер» як культурної схеми або як технології презентації себе в просторі соціальної взаємодії.

Сучасні трактування поняття соціальної нерівності вказують на те, що інтерпретація нерівності втрачає виключно ціннісно-негативне забарвлення. У підходах соціологів нерівність визначається як несхожість, відмінність; як плюралізм життєвих та культурних стилів. Так, за переконанням Умберто Бека, в сучасному суспільстві станово-класовий світовий устрій заміщується життєвими світами, які відрізняються між собою: « в ході цього процесу люди стають вільними...від класу, стану, родини, від положення, спричиненого статтю чоловіка або жінки» [42, с. 247].

В останньому випадку таке ствердження є обґрунтованим повною мірою, оскільки соціальний статус особистості в розвинутих промислових країнах все більше визначається її реальними досягненнями, а не прописаними теоретичними характеристиками. Причиною цього переважно є зміни в соціальній політиці та розширенні соціального захисту так званих «слабких» прошарків населення. Як наслідок, якість життя в європейських країнах перестало залежати від статусів, що пов'язані зі статтю, віком та здоров'ям [43, с. 19].

В основі цього феномену лежить не тільки політичне, а й соціокультурне, що наближається до ідеології індивідуалізації. Зигмунд Бауман стверджував, що «сене «індивідуалізації» полягає у звільненні людини від приписаної, успадкованої та вродженої зумовленості її соціальної ролі...» [46, с. 181].

У сучасному світі окреслення будь-яких стереотипних особливостей визнається дискримінацією; пріоритетним напрямком політики держав є

побудова стратифікаційних систем, в межах яких індивіди мали би можливість здобувати ресурси власними зусиллями.

Варто зазначити, що навряд чи така тенденція повною мірою буде висвітлена у сфері гендерної нерівності в межах пострадянського простору, оскільки дослідження вказують на збільшення ролі аскриптивних статусів у визначенні соціального положення індивіда, особливо гендерного фактору як фактору соціальної нерівності.

До виникнення в другій половині ХХ століття жіночих досліджень та їх подальшої трансформації в гендерні дослідження переважна кількість вчених схилилась до точки зору біологічного детермінізму в оцінці природи відносин між статтями і вирішенні проблем гендерної нерівності. У цей період відносини між статтями в соціумі розглядалися як похідні від приналежності до біологічної статі: існувало припущення, що все соціальне біологічно обумовлене, а відповідно, природне і нормальне.

Передумовою формування такої соціологічної позиції відносно ролі статі в суспільстві можна вважати Е. Дюркгейма, який стверджував, що внаслідок соціального розвитку «одна стать оволоділа емоційними функціями, а інша – інтелектуальними», а ґрунтується така дисоціація на «функціях, які доповнюють одна одну» [48, с. 58, 61].

В теоріях соціології ХХ століття функціональний підхід в інтерпретації гендерної стратифікації і нерівності знайшов відображення та затвердився в рамках функціоналізму. Згідно з його положеннями всі форми соціальної нерівності розглядалися як «механізми, що еволюціонують». Основні ідеї функціоналізму щодо ролі статей в родині та суспільстві було розкрито в монографії Т. Парсонса та Р. Бейлза «Сім'я, соціалізація та процес взаємодії». Відповідно до їх точки зору, жінці у соціальній системі належить експресивна роль, а чоловікові – інструментальна – пов'язана зі

стратегічними задачами та спрямована на забезпечення зв'язків родини з іншими соціальними інститутами [1].

Важливим також є те, що соціологічна теорія Т. Парсонса формувалася після Великої депресії, протягом кризового періоду розвитку американського суспільства, у зв'язку з цим, її внутрішня мета полягала у пошуку механізмів стабілізації суспільства та його інститутів, в тому числі й сім'ї. Деякі дослідники стверджують, що в основу свого аналізу Т. Парсонс взяв найбільш поширений в США в 20-х роках ХХ століття тип сім'ї – працюючий чоловік та жінка-домогосподарка – і просто описав цей феномен, надавши йому статус інваріативного [49, с. 221–223].

Традиційний розподіл ролей за статевою ознакою, за Т. Парсонсом, набуває ознак «функціональної», іншими словами – забезпечує стабільне існування соціальної системи. А зрівняння статей навпаки порушує цей функціональний баланс [33].

Представники символічного інтеракціонізму, зокрема І. Гоффман, розглядали гендер як статево-рольовий прояв, як виконання конвекційної ролі та як дисплею. Обидва зазначені поняття стосуються поведінкових аспектів жіночого та чоловічого буття, що є абсолютною протилежністю біологічному підходу. Проте Гоффман припускає, що трактування гендеру як ролі перекреслює діяльність з виробництва гендера в повсякденному житті, водночас поняття гендера як дисплею відносить цей термін до сфери взаємодії. Замість цього соціолог впевнений, що учасники такої взаємодії утворюють різноманітні та множинні дії таким чином, щоб останні відображали і демонстрували гендер, а також припускалось, що вони розглядатимуть поведінку інших у такому ж розрізі [33].

Наступним є психоаналітичний підхід в рамках якого гендер розглядається як біологічна обумовленість. У цьому напрямку працював Зигмунд Фрейд, який був переконаний, що вивчення статевих відмінностей в

ранньому віці ґрунтуються на наявності або відсутності чоловічого статевого органу, що вказує не тільки на анатомічні відмінності, а, перш за все, означає мужність або жіночність [33].

Вивчення гендеру не оминули й представники марксистської школи. Вони інтерпретували гендер як характеристику владних відносин. Тобто відмінності між гендером вказують на відмінності не тільки в поведінці, а й у владі. Згідно з положеннями марксистської теорії, традиційні погляди на гендер не сприяють згуртованості суспільства, а навпаки поглиблюють його розділення (виникнення гендерної стратифікації та різних прошарків населення), в час, коли чоловіки намагаються всіляко підтримати власні привілеї, а жінки намагаються заперечувати статусу-кво [33].

У дослідженнях представників конструктивістського підходу гендер розглядається як соціокультурна константа. Вони вважають, що будь-яка людська діяльність піддається звиканню (габітуалізації). Будь-яка дія, що повторюється часто, стає прикладом. Важливим психологічним наслідком цього явища виявляється зменшення різноманітних виборів, що спричиняю формування стереотипів. Німецькі вчені Пітер Бергер и Томас Лукман у власному описі процесу соціального конструювання дійсності спиралися на три вартісних діалектично пов'язаних процеси: екстерналізацію, об'єктивацію та інтеріоризацію [3].

Тобто, виходячи з теорії соціального конструктивізму, гендер – не біологічна обумовленість, не статева індивідуальність, не характеристика владних відносин і не набір ролей, а стала конструкція, сконструйована в соціумом. Сприйняття та відтворення гендеру – процес, що формує та, водночас, відтворює гендерні стереотипи, що є характерними для певної соціальної культури, що є основою гендерної стратифікації суспільства і соціалізації майбутніх поколінь.

Абсолютно протилежної дефініції гендерна нерівність набуває в теорії конфлікту, відповідно до якої приймає форму основної категорії аналізу а інтерпретації гендерних відносин. Так, в 1975 році Р. Коллінз трактував гендерну нерівність як наслідок конфлікту між правлячою групою (чоловіками) та залежною (жінками). Провідна ідея Р. Коллінза полягала в тому, що ступінь залежності жінки від чоловіка визначалась такими факторами: 1) матеріальною залежністю; 2) цінністю жінки як власності, яка підлягає обміну [51, с.354].

Загалом, феміністична думка 1960-1980-х років розвивалась в межах конфліктного підходу та характеризувалась його ключовими ознаками. Однак, якщо стосовно наявності гендерної нерівності та необхідності її ліквідації серед прихильників фемінізму сформувалась єдина точка зору, то стосовно природи залежності жінок виникає чимало суперечок. Класифікуються феміністичні течії можна на основі двох теорій, описаних в таблиці 1.

Різновиди напрямків фемінізму

Теоретичні підґрунтя	Напрямок фемінізму
1. Теорія нерівності (положення жінки характеризується нерівноправ'ям з чоловіком)	Ліберальний фемінізм Марксистський фемінізм
2. Теорія пригнічення (положення жінки не тільки не рівноправне порівнюючи з чоловіком, а й набуває пригніченого характеру)	Радикальний фемінізм Соціалістичний фемінізм

Отже, внаслідок існування різних теоретичних досліджень нерівності жінок та чоловіків, виникло чотири напрямки фемінізму [51], кожному з яких притаманні власні особливі характеристики:

1. Ліберальний фемінізм. В рамках цього напрямку гендерна нерівність виражається в дихотомії публічної та приватної сфер соціальної активності, де сфера публічності вважається чоловічою, а сфера приватності – жіночою. Окрім того відзначається, що такий поділ підтримується гендерною соціалізацією. І останньою особливістю є можливість подолати нерівність за допомогою проведення соціальних реформ, які передбачають зміни шкільної освіти; популяризацію егалітарних цінностей, особливо через засоби масової інформації; зростання ролі батька в процесі виховання дітей тощо.

2. Марксистський фемінізм має в основі марксистську теорію в сукупності з феміністичним соціальним протестом. Основна увага зосереджена на особливостях капіталістичної системи, які стають передумовою виникнення класової нерівності, а також економічної залежності жінок від чоловіків. Подолати таку нерівність можливо лише за умови падіння капіталізму та зникнення класів.

Неомарксистський напрямок фемінізму висуває ідею стосовно того, що замість індивідуальних життєвих практик є відображенням класової позиції індивіда, а тільки потім – гендеру. Та пропри це згідно з будь-якою класовою позицією жінки та чоловіки не рівні в доступі до матеріальних ресурсів, влади та можливостей самореалізації. Така нерівність зумовлена капіталізмом: гендерна нерівність бере свій початок не у конфлікті між статтями, а в класовому пригніченні, використанні праці та відчуження.

3. Радикальний фемінізм. Соціальні інститути представниками цього напрямку визначаються як системи домінування та придушення. Центральним поняттям виступає патріархат як основна структура пригнічення та система соціальної нерівності. Патріархат трактується як

насилля з боку чоловіка та організаційних структур, якими вони керують, по відношенню до жінки. Поняття насилля займає провідне місце в доробках прихильників цього напрямку, при цьому значно виходячи за межі його фізичного трактування.

Теоретики радикального фемінізму вбачають насилля в практиках експлуатації та контролю: в стандартах краси та моди, в ідеалах материнства, моногамії, незайманості; в сексуальних домаганнях. Проте, на думку радикальних феміністок, таку систему неможливо трансформувати шляхом соціальної політики. Єдиний вихід – зміна свідомості жінки та затвердження принципу уособлення.

4. Соціалістичний фемінізм. У цьому напрямку синтезувалися радикально-феміністська та марксистська традиції для трактування гендерної нерівності. На відміну від попередньої течії, тут пригнічення жінок пов'язується не тільки з капіталізмом, а й з такими факторами, як стать, раса. Перший напрямок соціал-фемінізму зосереджений тільки на аналізі жіночого досвіду пригнічення. Тут центральним поняттям виступає капіталістичний патріархат. Другий напрямок досліджує всі форми соціального пригнічення. Згідно цього підходу, класова та гендерна ієрархія розглядаються як базові, які слугують підґрунтям для виникнення інших форм дискримінації (расові, етнічні тощо).

Підсумовуючи можна зробити висновок, що дослідження гендерних відносин має досить різноспрямований характер, що ускладнює процес визначення методологічних відмінностей та систематизації теоретичних підходів до аналізу гендерної нерівності. До того ж в результаті дослідження очевидним стає те, що маскулинні та фемінні ознаки не є постійними утвореннями, вони мають властивість змінюватися впродовж історичного розвитку і мати певні відмінності залежно від культури в якій виникають. Адже, зрозуміло, що бути жінкою сьогодні та у минулому столітті кардинально різні речі.

Розділ II. Жіночі рухи як перший крок до реалізації гендерної рівності в політичній сфері

У попередньому розділі було розглянуто етап виникнення поняття гендеру та гендерної нерівності. Активний же розвиток фемінізму як соціально-політичного руху починається від кінця XIX ст. У цей час мислителями в низці праць було висвітлено становище жінки. Окрім створених суспільно-політичних доктрин щодо гендерної рівності у суспільстві, почався розвиток феміністських теорій.

Першою формою жіночого протесту став суфражистський рух, учасники якого виступали за надання жінкам виборчих прав. Феміністські вимоги доповнювалися боротьбою жінок за рівний доступ здобуття освіти, за надання їм можливості отримати фахову працю та ін. Нові рухи спричинили дискусії щодо зміни функцій жінки в родині, до нового бачення усталених норм співжиття в сім'ї тощо.

Феміністський рух XIX-XXI ст. розвивався у три етапи: перший – це зародження фемінізму, його «перша хвиля», яка сформувалась ще у XIX ст. і тривала до 20-х рр. XX ст. З 60-х рр. XX ст. розпочалась «друга хвиля» фемінізму, яку ще часто називають неофемінізмом. «Третя хвиля», на думку низки дослідників, бере свій початок з середини 90-х рр. XX ст. і триває до сьогодні.

2.1 «Перша хвиля» фемінізму

«Перша хвиля» фемінізму (First Wave), або, як вона ще іменується в деяких джерелах, давня хвиля (Old Wave), починає свій розвиток від моменту зародження американського та англійського суфражистських рухів, тобто приблизно в 1890-1920-х роках. Основною метою цього руху була боротьба жінок за здобуття ними виборчих прав. Суфражистський рух поширився в США, Новій Зеландії, Данії, Норвегії, Фінляндії та низці інших держави Європи, в тому числі Польщі та Україні.

Загалом, поява терміну «перша хвиля» у рамках феміністичного руху зумовлена відокремленням у 1970-х рр. його «другої» або «нової хвилі». У той же час внаслідок такого поділу закріпилася теоретична основа сучасного фемінізму. Межа розділення двох хвиль дуже тонка, оскільки вони є схожими між собою. Найголовніша спільна риса – тактика їх боротьби. Представники «першої хвилі» фемінізму акцентували увагу на реформуванні родинного права та умов життя жінок в економічному аспекті.

У цей час в рамках First Wave в Америці виникає міжнародна структура «Женевська конвенція жіночого руху» («Geneva Falls Convention of Women») (1848) [43, с. 26-29], яка розпочинає міжнародну діяльність. Це дало поштовх до оформлення жіночого руху в міжнародну спільноту, а «перша хвиля» фемінізму більшою мірою стосується історії його розвитку на Заході.

За схожим із США сценарієм сформувався організований жіночий рух у Європі в середині XIX століття. До цього часу вже склалися феміністичні проекти, статутним документом яких найчастіше вважають «Захист прав жінки» (1792), авторства Мері Уоллстонкрафт, написаний в ході Великої французької революції. Європейський рух за жіночі виборчі права тримався на потужній опорі – загальному русі за громадянські права.

Провідною ідеєю, що надихала учасників до дій, стало прагнення жінок здобути право голосу, оскільки, як тоді вважалося, з його отриманням за короткий проміжок часу зникнуть абсолютно всі інші форми статевої дискримінації [46, с. 248].

Відомі автори, чії дослідження присвячені «першій хвилі» фемінізму, займають позицію, згідно з якою, найбільшого успіху жіночі рухи досягали у тих країнах, де була розвинута політична демократія. У США були свої особливості, оскільки жіночий рух тут заявив про себе ще у 40-х роках XIX століття, то він частково був пов'язаний із суспільною кампанією за ліквідацію рабства. На початковій стадії розвитку американського руху у 1848 році відбувається конгрес американських жінок в Сенека Фолс, де було прийнято відому «Декларацію почуттів» («Declaration of Sentiments») – автором якої була Елізабет Кейді Стентон. Документ базувався на засадах і положеннях «Декларації незалежності» США та закликав до визнання за жінками виборчих прав. Очолювана Елізабет Кеді Стентон і Сьюзен Браунел Ентоні організація «Жіноча національна асоціація суфражисток» («The National Women's Suffrage Association»), що утворилася у 1869 році стала однією з перших жіночих організованих структур. Згодом, у 1890 році ця організація суфражисток об'єдналася з більш консервативною «Американською жіночою суфражистською асоціацією» («American Women's Suffrage Association»).

На початку XX ст. окрім усіх країн Європи, жіночі рухи поширилися також в Австралії та Новій Зеландії. Було створено чимало міжнародних жіночих організацій, серед яких: «Міжнародна рада жінок» (1888), «Міжнародний альянс жінок за рівні права і рівну відповідальність» (1904), «Інтернаціонал відчинених дверей» (1929) та ін. [54, с. 26-29]. У 1920-х рр. після здобуття жінками більшості країн Заходу права голосу, феміністський рух почав поступово занепадати [35, с. 690].

Уперше головної мети «першої хвилі» було досягнуто у 1899 році у Новій Зеландії. Право голосу американським жінкам гарантувала XIX поправка до Конституції США, прийнята у 1920 році. У Великій Британії жінки отримали громадянські права у 1918 році, проте фактично не мали виборчих прав ще протягом наступного десятиліття.

На думку Ендрю Хейвуда, іронічно звучить факт послаблення підвалин жіночого руху після здобуття жінками виборчих прав. Оскільки насправді саме прагнення отримати право голосу виступало об'єднуючим активізуючим фактором суфражистського руху. Помилковою була також і впевненість активісток у тому, що повна емансипація досягається шляхом здобуття виборчих прав. Перелічені чинники прямо вплинули на відновлення жіночого руху, яке почалося у 60-х роках ХХ століття, та було названо «другою хвилею» фемінізму [46, с. 249].

2.2 «Друга хвиля» фемінізму

Оновлені формації груп за звільнення жінок у США, Великобританії та Німеччині почали активно з'являтися у другій половині 1960-х років. Задля їх відокремлення від попередників Марш Вейман Ліа було введено термін «друга хвиля» фемінізму. [48, с. 46].

Значна частина проведених досліджень ґрунтується на думці, що потужним поштовхом до виникнення нової «хвилі» жіночого руху були ліворадикальні протести кінця 1960 – початку 1970-х рр. Особливо тут акцентують увагу на виступах студентів у низці країн, найвизначніші з яких були проведені у Франції. Окрема група дослідників стверджує, що рушійною силою «другої хвилі» фемінізму стала боротьба не за юридичну, а за фактичну рівність жінок: у сфері політичного вона пов'язувалася з можливістю обиратися в органи державної влади та самоуправління, гарантіями політичної самореалізації тощо.

Особливо новими імпульсами відзначався американський жіночий рух, на який вплинули розчарування пов'язані з діями громадськості в ході політичних виступів за громадянські права, руху за мир, у зв'язку з війною у В'єтнамі, а також протести студентів академічної організації «Студенти за демократичне суспільство» («Students for the Democratic Society»). Усе це привело жінок до створення власних груп, які можна окреслити як структури «збурення свідомості».

Вважається, що теоретичні надбання «другої хвилі» фемінізму ґрунтуються на традиції екзистенціалістського фемінізму, що розвивався в руслі мисленневих напрацювань французької письменниці та філософа Сімони де Бовуар. Її книгу «Друга стаття» справедливо вважають Біблією жіночого громадянського рівноправ'я, написану ще в 1949 році [42, с. 139].

Обґрунтовуючи право жінок на громадянство, на суб'єктність в історії і політиці, Сімона де Бовуар доводила, що не існує прямого причинно-наслідкового зв'язку між біологічними відмінностями «чоловічого» і

«жіночого» і побудовою чоловічої та жіночої соціальних ролей за принципом ієрархічного підпорядкування, коли один виступає паном, а інша - його рабинєю. Такий розподіл ролей, або первинний поділ праці, не задано «природою», не визначено раз і назавжди, а нав'язане цілком конкретними соціально-історичними обставинами.

Найбільш відома теза Сімони де Бовуар: «Жінкою не народжуються, жінкою стають». За допомогою такої своєї позиції письменниця прагнула довести, що від самого початку в жінці закладено такі ж потенції, здібності до прояву свободи волі, до громадянськості, що і в чоловікові. Конфлікт між початковою здатністю бути суб'єктом і нав'язаною роллю об'єкта чужої влади і визначає особливість важкої «жіночої долі», що приречує жінок до соціальної пасивності та громадянського безправ'я.

У своїй найвідомішій роботі Сімона де Бовуар зверталась до теорій Зигмунда Фрейда та Альфреда Адлера, які в результаті відкидала. Також розглядала фемінізм з точки зору історичного матеріалізму, зокрема тезу Фрідріха Енгельса про «велику історичну поразку жіночої статі» після винайдення бронзи і появи приватної власності [27].

Книга містила у собі великий перелік актуальних до сьогодні питань. Бовуар визначила, що участь у виробництві і свобода від репродуктивного рабства здатні значно покращити становище жінки у суспільстві. Детально було описано життя жінки від народження до старості, в тому числі процес самосприйняття в підлітковому віці, відносини з чоловіками, перші з яких впливають на все життя жінки загалом, навіть було висвітлено стосунки між жінками, які на думку суспільства являлися «забороненим життєвим шляхом».

У висновках було висунуто наступні положення: садизму і мазохізму можна уникнути лише при рівності статей; в особистих і суспільних інтересах надати жінці можливості для самореалізації. У заключному розділі Сімона де Бовуар представляє майбутнє, коли чоловіки і жінки урівнені в

правах, кидаючи репліку – «Жовтнева революція обіцяла», але так і не здійснила [25].

Підходи Сімони де Бовуар були критиковані її співвітчизницями – представницями есенціалізму Люсі Ірігарей і Елен Сіксу. Вони заявили про існування особливої жіночої ідентичності, про специфіку жіночого начала. І на цій основі, сформулювавши тезу про «право на відмінність» з чоловіками, почали відстоювати право жінок на суб'єктність, але суб'єктність, що відрізняється від чоловічої. Учениці Сімони де Бовуар сприйняли ці тези досить агресивно: вони були переконані у принциповій схожості, навіть рівності особистісного начала в людині, будь-то чоловік або жінка, а тому доводили, що схожій жіночій ідентичності, або «сутності» фактично немає і бути не може. На їхню думку, бути жінкою – це не покликання і не призначення. Жінка здатна реалізувати себе як особистість – в праці та творчості.

Прихильниці «права на відмінність», відповідаючи на цю критику, підкреслювали, що вся попередня історія і культура побудована відповідно до чоловічого бачення світу, чоловічих смаків, уподобань, що світ – «маскулінізований». Тому, входячи в сферу публічної політики, жінки повинні протиставляти стандартам і стереотипам чоловіків свої жіночі цінності і разом з ними – основи політики нового типу, за якого жіноча «етика турботи» витіснить чоловічу етику «справедливості». Згідно їх переконань, без затвердження свого особливого погляду на світ, на історію і культуру жінки ризикують втратити самобутність і просто розчинитися, зникнути в «чоловічому» суспільстві [48].

Фемінізм «другої хвилі» нерозривно пов'язаний з жіночим рухом і спробами поступу до зміни їх суспільної ситуації. Загалом він виливається у два фундаментальні погляди: по-перше, що жінки перебувають у гіршому становищі у суспільстві ніж чоловіки, що пов'язане з їхньою статтю, а по-друге, – що ця дискримінація жінок може і повинна бути зміненою. Виходячи з цього, феміністки звертають увагу на те, що майже у всіх сучасних

суспільствах відносини між чоловіком та жінкою у політичній сфері будуються за принципом домінації чоловіків та залежністю жінок.

Також фемінізм характеризується і відмінностями поглядів і політичних становищ. Наприклад, жіночий рух прагне досягти досить масштабних цілей: від здобуття виборчих прав, встановлення рівного доступу до освіти і збільшення числа жінок, які займають провідні позиції у публічному житті, через легалізацію абортів, зняття заборон з численних прав жінок, аж до ліквідації реструкційних чи утискаючих приписів, які окреслюють, який одяг повинні носити жінки. У зв'язку з цим феміністки обирали як революційні, так і реформістські політичні стратегії, а феміністична теорія часом черпала сили для себе як з різних політичних традицій, так і загальноцивілізаційних вартостей [46, с. 247-248].

Новий етап осмислення феміністських поглядів пов'язаний з появою в 1963 році праці Бетті Фрідан «Загадки жіночості». У своєму доробку дослідниця порушила, як сама й назвала, питання «без назви», тобто певний прояв почуття фрустрації і незадоволення, властивого для багатьох жінок, яке виникло від зведення їх до ролі домогосподинь і мам. Фемінізм «другої хвилі» підвів ризик під попередніми досягненнями жінок, зокрема здобуття політичних та громадянських прав, показавши, що останні не посприяли розв'язанню жіночого питання. Ідеї та аргументи, які висували феміністки ставали щораз де факто більш радикальними, а подекуди навіть революційними. Такі книги як «Сексуальна політика» (1970) Кейт Міллет, або ж «Жінка євнух» (2001) авторства Жермен Грір зламали кордони того, що раніше вважалося «політичним», а феміністки стали зосереджувати свою увагу на особистих, психологічних і статевих аспектах дискримінації жінки. Феміністичний рух «другої хвилі» ставив перед собою мету не лише позбавитися політичної емансипації, «визволити жінку», що мало місце в ідеях зростаючого Руху Визволення Жінок (Women's Liberation Movement – WLM). Задля отримання бажаного результату було недостатньо проведення

політичних реформ або внесення правок до правового кодексу, реалізація поставлених феміністками завдань була можлива лише за радикального, або навіть революційного підходу до змін у суспільному житті [46, с. 249].

З моменту виокремлення радикального феміністського напрямку (приблизно від кінця 60-х і до початку 70-х років ХХ століття), фемінізм почав розвиватися як окрема течія. Це був період розробки та становлення його ідеології, в основу якої лягли фундаментальні засади конвенційної політичної думки. У цей час було запроваджено до дискурсу поняття культурної статі (gender), а також виник погляд на перспективи культурної статі як істотної проблеми в багатьох академічних дисциплінах.

Загалом, напередодні 90-х років ХХ століття феміністські організації були присутні в усіх західних державах і більшості країн, що розвиваються. Такі досягнення жіночого руху супроводжували два процеси. Перший з них – це відходження жіночого руху від радикалізму, у зв'язку з чим, наступили поворотні зміни з часів безкомпромісної боротьби, характерної для фемінізму 70-х років. Ці зміни вели до появи і популяризації нової ідеї постфемінізму, яка стосувалася сучасного фемінізму як такого, а його цілі значною мірою вважалися досягнутими, внаслідок цього жіночий рух вийшов на новий етап – «позафемінізм». Другим аспектом фемінізму вважають процес його фрагментації. Замість того щоб просто знехтувати радикальним фемінізмом чи відійти від критичного напрямку, феміністська думка пройшла процес радикального вирівнювання відмінностей, через труднощі, а інколи, перемагаючи неможливе, дійшли до окреслення спільного ґрунту, – однакової платформи в рамках фемінізму. У результаті, до фундаментальних феміністських традицій ліберального, соціалістично-марксистського і радикального фемінізму додався фемінізм постмодерний, психоаналітичний, фемінізм чорношкірих жінок, фемінізм лесбійський тощо [46, с. 249-250].

Наступною особливістю фемінізму «другої хвилі» є активізація жіночих рухів у світі загалом. Зокрема, в США феміністський рух розвивався в рамках боротьби за громадянські права. Американські жінки вимагали економічної рівності, виступали за легалізацію абортів, внесення правок до закону про розлучення і т.д. Однак, у цілому жіночий рух 60–70-х рр. ХХ ст. залишився розпорошеним, оскільки національні жіночі організації ставили перед собою ті завдання, які є пріоритетними виключно для їхніх держав [32, с. 690].

Специфіка «другої хвилі» фемінізму пов'язана також із широкою проблематикою вирішення правового контексту жіночого руху.

Польська дослідниця гендерного питання К. Швагерчак зазначає, що дискримінація за статевою ознакою – це проблема, яка після довготривалого періоду ігнорування нарешті дочекалася врегулювання не тільки на рівні європейської спільноти, а й на міжнародному рівні. Більшість нормативних актів, які стосуються цього питання, – стверджує дослідниця, – містять лише елементарні висловлювання на кшталт: «гарантується рівність» або – забороняється будь-яка дискримінація. Незважаючи на існування низки деталізованих форм, поки що не повстала цілісна нормативна концепція рівності, яку потрібно реалізувати [59, с. 272-273].

Отже, фемінізм «другої хвилі» став наслідком своєрідного «жіночого відродження», яке розпочалося в 60-х рр. ХХ ст. Епіцентром цього руху стали США, де спостерігалася активізація демократичних процесів, які були спрямовані на ліквідацію всіх форм дискримінації, і перш за все расизму. Новий етап боротьби за емансипацію жінок був обумовлений структурними змінами – збільшенням частки жіночої праці у суспільному виробництві.

Варто також зазначити, що суперечка між «егалітаристками» та «есенціалістками» з часом не тільки не вирішилася, але й розвела їх по різні боки барикад. Однак, незважаючи на внутрішні розбіжності, в останні десятиліття ХХ століття теорія руху за громадянські права жінок пережила

період бурхливого розвитку. Під впливом ідей видатного французького філософа сучасності Мішеля Фуко, який розробив «капілярну» теорію влади, а також теоретиків постструктуралізму Жака Лакана, Жак Дерріда, Жіля Дельоза та інших, склався так званий постмодерністський фемінізм, або постфемінізм [6].

2.3 «Третя хвиля» фемінізму

«Третя хвиля» фемінізму або, як його ще називають, постфемінізм, почав формуватися у період домінування в культурі постмодернізму. Відомо, що префікс «пост» означає «те, що починається після», а в контексті постфемінізму він вказує на переосмислення ним фемінізму «другої хвилі».

Однією з перших, хто вжив термін «постфемінізм», була Сьюзен Болотін. У своїй статті «Відголоски постфеміністичного покоління», надрукованій в жовтні 1982 року, вона підняла питання актуальності завдання та мети феміністок станом на 80-ті роки ХХ ст. Болотін висунула тезу, в якій стверджувала, що фемінізм як боротьба за право голосу, доступ до освіти і т. д. втратив свої позиції, а початкова мета жіночого руху зазнала змін.

В оформленні теоретичної основи постмодерністського фемінізму взяла участь низка дослідників, серед яких: Люсі Іригарей, Юлія Крістева, Джудіт Батлер, Елен Сікса. Провідною ідеєю нової хвилі є переосмислення попередніх здобутків та відмова від агресивності у процесі конструювання ідентичності. Зокрема, Камілла Палья в праці «Личини сексуальності» апелює до дихотомії природа/культура. Авторка впевнена, що існування культури та суспільного балансу можливе лише за умови пригнічення природи (яка постає як дикість, сексуальність і втрата контролю). Вона звертається до праць Руссо, в яких він висловлює думку, що людина від народження є вільною, але недосконалість суспільства анулює таку свободу [49, с. 29].

Хоча критики справедливо дорікають представникам постфемінізму в незавершеності, внутрішній суперечливості розумових розробок, розмитості використаних понять, але саме в його рамках відбувся певний смисловий приріст до обґрунтування ідей гендерної рівності. Теоретики цього напрямку зуміли запропонувати нове узгодження понять «рівність» і «відмінність». З цією метою вони змінили визначення терміну «відмінність», запропонувавши

трактувати його не як маргінальність, виключення з культури громадянськості, не як відхилення від норми, а як певну цінність.

У їх парадигмі будь-який «інший» (інша суб'єктність) отримує свій повноцінний цивільний статус, за цим «іншим» визнається право на повноцінне існування в публічній політиці. Вони формулюють тезу про багатогранності, різноманітності, строкатості сучасного політичного простору, яке перебуває в стані напруги, що спричинений не одним центральним конфліктом або одним протиріччям – класовим, расовим або національним, а безліччю різних конфліктів, різних протиріч, які і вирішуються по-різному.

Поняття «суб'єктна різноманітність» стало базовим для постфемінізму. Джоан Скотт описує особливості цього підходу так: «Сучасні феміністські теорії не припускають фіксованих відносин між сутностями, а трактують їх як мінливі ефекти тимчасової, культурної чи історичної специфіки, динаміки влади ... Ні індивідуальна, ні колективна ідентичність не існує без Іншого; включення не існує без виключення, універсального - без відкинутого приватного, не існує нейтральності, що не віддавала б перевагу жодній з точок зору, за якими стоять чийсь інтереси, влада відіграє істотну роль в будь-яких людських стосунках ... Для нас відмінності - це факт людського існування, інструмент влади, аналітичний інструмент» [29].

Свій вихід з цього теоретичного глухого кута запропонували теоретики останньої хвилі постфемінізму, яка прийшла на кінець ХХ століття. Логіка їх тлумачення даної категорії найвиразніше простежується в роботах філософа Ненсі Фрейзер [16].

Вона, з одного боку, підтверджує, що використання понять «жіночі інтереси», «жіноча суб'єктність», «жіноча автономність», очевидно, можна віднести до проявів культурного сепаратизму або навіть редукаціоністського біологізму. Але з іншого – пояснює, що на практиці мова йде про використання ідеї жіночої автономії в специфічному її сенсі, точніше, про «засіб колективного контролю над засобами інтерпретації та комунікації,

достатньому для того, щоб дозволити жінкам брати рівну участь з чоловіками у всіх видах соціальної взаємодії, включаючи обговорення політичних проблем і прийняття рішень» [36].

Ще далі просувається в своєму категоріальному аналізі політолог Шанталь Муфф. Вона досить переконливо доводить наступну принципово значущу тезу: «Фемінізм для мене – це боротьба за рівність жінок. Цю боротьбу не слід розуміти як боротьбу за реалізацію рівності певної емпіричної групи із загальною есенціальністю та ідентичністю під назвою «жінка», але як боротьбу проти численних форм гноблення, в яких категорія «жінка» сконструйована як підпорядкована» [19].

Ш. Муфф не без підстав вважає, що такий підхід дозволяє виявити не «природну», а соціальну природу виділення категорії «жінки» як деякої соціальної групи, права якої систематично порушуються. Тому практичне застосування цієї категорії легітимізує і саме поняття «жінки», і вимоги включення, інтеграції жінок в сферу публічної політики.

Найважливішим для феміністок «третьої хвилі» є усвідомлення того, що насправді проблема полягає не в тому, що існують жінки, чи існують чоловіки, а мова йде про те, що ці гендерні ролі виникають в результаті «конструювання», яке й змушує нас бути жінкою чи чоловіком [13].

Аналіз «третьої хвилі» фемінізму дає змогу дійти такого висновку: фемінізм «третьої хвилі» прагне до свободи, зокрема, від тих обмежень, які були нав'язані «старим фемінізмом».

Варто зауважити, що деякі сучасні дослідниці фемінізму, зокрема Ребекка Уолкер у статті «Стаючи третьою хвилею» [60], вважають постфемінізм недоречним і недоцільним. У своїй статті авторка наводить аргументи щодо того, чому нам потрібний фемінізм.

Також Уолкер зазначає, що вона, як і її мати (феміністка другої хвилі), готова присвятити свій час та свою енергію історії, здоров'ю та зціленню жінок. Кожен її вибір має ґрунтуватися на феміністичному стандарті справедливості. Бути феміністкою означає впроваджувати ідеологію рівності

та розширення прав і можливостей жінок в усі сфери життя; це пошук особистої ясності в часи руйнування системи задля об'єднання у спільноту (сестринство) з іншими жінками, якщо між ними існує розділення. Це вміння розуміти владні структури з наміром їх зміни. Більш того, авторка стверджує, що багато ровесників не поділяють її думку, але вона проголошує цей маніфест задля майбутнього всіх жінок, які мають переосмислити весь суспільний та політичний досвід. Авторка закликає не голосувати за політичні структури, котрі не підтримують права жінок, а також не вступати у стосунки з чоловіками, які утискають жінок. На завершення своєї промови авторка доволі чітко виражає свою позицію у висловленні: «Я не постфеміністка. Я – Третя хвиля» [58].

За останнє століття статус жінок помітно змінився. Те, що ми нині сприймаємо як даність для жінок — можливість навчатися в університеті, право на спадок, виборче право, працевлаштування на ринку праці, репродуктивне планування тощо — виборювалося протягом довгих років у різних країнах світу. Якраз фемінізму, явищу малознаному і «страшному» для більшості суспільства, треба подякувати за цей прогрес. Фемінізм — соціальна теорія і критика патріархату як несправедливого суспільного устрою та рух, який бореться за подолання гендерної дискримінації і несправедливості. Фемінізм — це боротьба за рівні права і можливості жінок і чоловіків. Сучасний рух феміністок розвивається в рамках таких модерних напрямів: феміністська екологія, феміністська економіка, інтелектуальний фемінізм тощо. Серед них найбільш поширеним залишається ліберальний фемінізм, основним завданням якого є розвиток жіночої особистості та еволюційної трансформації суспільства; еволюційні зміни у суспільстві мають бути скеровані на найповніше врахування інтересів і потреб жінок.

До того ж можна з абсолютною впевненістю стверджувати, що теоретичні розробки феміністської критики сприяли розширенню можливостей для політичного представництва жінок. Сама проблематизація

їх становища в рамках публічної політики спровокувала гостру суспільну дискусію, яка по-своєму забезпечила «прорив» жінок у колись закриті для них сфери законодавчої і виконавчої влади. Завдяки десятилітнім спробам жінок-активісток сьогодні ми можемо спостерігати поступову руйнацію «стіни нерівності», інтенсивність та масштаби якої в усіх державах різні. В одних представництво жінок постійно зростає, а в інших – «стрибає» то вгору, то вниз, що позбавляє суспільство можливості перебувати в стан стабільності.

Розділ III Представництво жінок у владних структурах в Україні та Європі

Більше ста років тому в більшості європейських країн жінкам було надано активне та пасивне виборче право. Звичайно, з кожним роком кількість країн, де жінки отримують ці права збільшується, але пропри це існує проблема недостатнього представництва жінок на всіх рівнях влади. Згідно з індексом гендерної рівності, який був розроблений Європейський інститутом гендерної рівності (EIGE) для того аби вимірювати різницю між гендером, бачимо, що попри те, що «влада» це сфера діяльності, в якій протягом останніх десяти років спостерігається найбільше зростання частки участі жінок. Але водночас влада також є сферою, в якій диспропорція між жінками та чоловіками має найбільших показник.

До зміни соціальних відносин, більшою мірою, призвела Перша світова війна. У зв'язку з тим, що мільйони чоловіків перебували на фронті, жінки були вимушені брати на себе їх ролі в господарстві, почали працювати в транспортній сфері, промисловості та сфері послуг. Тобто, з одного боку, жінки працювали аби прогодувати свої родини, а з іншого – економіка потребувала великої кількості робочої сили. Сукупність цих двох чинників спричинила здобуття жінками фінансової незалежності.

До початку Першої світової війни панувала традиційна модель сім'ї, в якій чоловік повинен заробляти кошти для утримання родини, а жінка – піклуватися про дітей та створювати затишок в домі. Трансформація звиклої моделі також вплинула на посилення тиску на питання рівності жінок та чоловіків в політичному житті.

3.1 Представництво жінок у Сеймі та Сенаті Республіки Польща

Надання жінкам виборчих прав відбувалося умовними хвилями. Перша така хвиля почалася у 1917 році, протягом якої пасивне виборче право здобули жінки Канади (1919 рік), Нідерланди (1919 рік), Латвія, Естонія та Уругвай (1927 рік). Роком пізніше, у 1928 році, пройшла друга хвиля встановлення гендерної рівності. Виборчі права жінкам надали у Польщі, Німеччині, Литві, Австрії та Великобританії.

У рамках нашого дослідження ми вирішили проаналізувати процес здобуття жінками виборчих прав та сучасне становище жінок у політичній сфері в Республіці Польщі та Нідерландах. Польща є найближчим європейським сусідом України, який слугує свого роду провідником до європейських норм. Нідерланди ж на світовому політичному полі постають як еталон для більшості країн, зокрема у питання гендерної рівності.

Перш, ніж перейти безпосередньо до дослідження сучасного становища жінок в Республіці Польща, варто зазначити, що не дивлячись на те, що виборчі права були надані польським жінкам після здобуття незалежності країни, боротьба за них розпочалась задовго до цього.

У минулому територія Польщі була розділена між трьома державами: Австрією, Пруссією та Російською імперією. Відповідно, на поділений території були встановлені різні правові та політичні системи. Але вони мали одну спільну рису – в жодному з них жінки не мали права брати участь у виборах.

З цієї причини мало місце утворення різних жіночих організацій, інколи навіть таких, що об'єднували активісток з трьох територій. Першою такою організацією стало, засноване Терезою Цишкевичовою, «Об'єднання жінок Корони та Литви» (Koło Kobiet Korony i Litwy). У 1891 році у Варшаві відбувся його перший з'їзд, у якому взяло участь понад 200 учасниць, а темою обговорення були питання покращення економічного положення

жінок. У ті роки подібні зустрічі були забороненими, тому учасниці були вимушені організувати збори в повній конспірації. І тільки після 1905 року по завершенню революції в Росії польки здобули право на створення жіночих організацій. У 1906 році, під час Конгресу жінок в Кракові, письменниця Зофія Налковська відкрито заявила про «визволення жінок перед людством шляхом надання їм суспільних прав» [47].

На тих територіях Республіки Польща, які знаходились під владою Росії, у 1907 році був заснований Союз рівноправ'я польських жінок (Związek Równouprawnienia Kobiet Polskich), котрий на той час вже звертав увагу на проблему рівності чоловіків та жінок. Лідером союзу стала Пауліна Кучальська-Рейншмит, відома під псевдонімом Гетьманка. Окрім того, членкині організації звернулися до Варшавської міської ради з вимогою надати їм політичні права. Кучальська-Рейншмит була засновницею газети «Стер» («Ster»), яка стала першим польським виданням, яке повністю було присвяченим правам жінок [47].

Схожі організації створювалися і на інших польських територіях. Зокрема, в Галіції існував Комітет за рівні права жінок.

У 1917 році активістки у боротьбі за жіночі права з трьох частин Польщі зустрілися на Конгресі польських жінок, на якому головною вимогою учасниць було надання жінкам виборчих прав. Юстина Будзиньська-Тилицька була обрана делегатом від Конгресу для перемовин з польським урядом. До того ж Союз рівноправ'я польських жінок створив Центральний комітет політичного рівноправ'я жінок, який проводив маніфестації, що закликали до зрівняння прав чоловіків та жінок [47].

Зрештою, завдяки численним спробам жінок, їх наполегливості та цілеспрямованості, у листопаді 1908 року Тимчасовий народний уряд Республіки Польща, очолюваний Ігнацієм Дашинським, видав Декларацію про наділення жінок виборчим правом: «Протягом поточного року будуть

організовані вибори до Законодавчого парламенту на підставах всезагального, прямого, рівного, таємного та пропорційного голосування. Розпорядження щодо його проведення буде видано протягом найближчих декількох днів. Активним та пасивним виборчими правами наділяється кожен громадянин та громадянка, які досягли 21 року життя» [47].

Зі всієї історії Польщі вище згаданий уряд вважається одним із символів здобуття незалежності Республіки Польща. Він був сформований 17 листопада 1918 року, але через декілька днів у зв'язку з ситуацією у Варшаві, склав свої повноваження Юзефу Пілсудському, який 11 листопада Регенційною радою був призначений на посаду головнокомандувача армією.

Наступником уряду Дашинського став кабінет Енджея Морачевського, який вважається першим урядом в Другій Речі Посполитій. Його голова вважав, що питання рівності жінок та чоловік, а тим більше надання жінкам виборчих прав є дуже важливим і сприяння його розвитком не може піддаватися жодному сумніву та обговоренню. Саме тому вже 19 листопада було проведено дискусію стосовно цієї проблеми. У результаті якого було ухвалено рішення про те, що всі поляки незалежно від статі повинні мати право голосу. Вище згадані вимоги визнання за жінками активного та пасивного виборчих прав були повністю реалізовані парламентом декретом про виборчі права від 28 листопада 1918 року [47].

У Статті 1 цього наказу зазначалося: «Виборцем до Сейму вважається кожен громадянин держави незалежно від статі, який на момент проведення виборів досяг 21 року».

Згодом у 1921 році була прийнята Березнева конституція, в якій також були присутні положення, які гарантували виборчі права жінкам: «Право голосу має кожен громадянин Республіки Польща незалежно від статевої приналежності, який в день оголошення виборів має 21 рік, володіє усіма громадянськими правами та проживає в межах виборчого округу

щонайменше з дня, що передує оголошенню проведення виборів. Право голосу може бути реалізованим тільки особисто. Військовослужбовці, які знаходяться на службі, не мають права брати участь у виборах» [47].

Попри на таке відносно раннє визнання гендерної рівності в виборчій системі, жінки завжди були і залишаються меншістю на польській політичній арені. Дійсно вагомим кроком до збільшення представництва та зміцнення ролі жінок в політиці було ведення гендерної квоти до виборчих списків від 5 січня 2011 року, а пізніше був прийнятий новий Виборчий кодекс 1 серпня 2011 року.

Згідно з новими правилами виборчого законодавства, які вперше були застосовані під час виборчої кампанії 2011 року, виборчий список кожного виборчого комітету можна було реєструвати, якщо той містив 35% жінок та 35% чоловіків. Система квотування використовується тільки за пропорційного представництва, коли комітети висувають більше одного кандидата в одному виборчому окрузі, тобто реєструють виборчий список у відповідному окрузі. У Республіці Польща такий тип виборчої системи використовується на виборах до нижньої палати парламенту – Сейму. Вибори до верхньої палати парламенту – Сенату – відбуваються за принципом відносної більшості, тому квоти не використовуються [62].

Неформально окремі партії почали вводити квоти знизу вгору ще в 90-х роках ХХ століття, проте законодавча ініціатива була висунута та прийнята тільки на рубежі першого і другого десятиліть ХХІ століття під егідою Конгресу жінок. Важливим є те, що прийняте остаточно рішення суттєво відрізнялось від попередньо розроблених проектів і в ході, а в процесі законодавчої роботи ефективність механізму значно ослабилась внаслідок прийняття менш радикальних варіантів окремих рішень [61].

У цьому контексті варто зазначити, що в процесі широко обговорення під час розробки «компромісу квот» в Польщі, дослідник Л. Вавровські

неодноразово висловлювала скептицизм щодо реальної ефективності рішення, яке запроваджено в польському виборчому законодавстві – як у текстах, так і під час великої кількості наукових конференцій та зустрічей феміністичних утворень [61]. Він також підкреслював, що серед усіх варіантів був обраний найбільш лояльний: ефективність рішення послаблюється нерегульованістю розміщення кандидатів у виборчих списках та зменшенням в них обов'язкового мінімального відсотка жінок. З цього може випливати висновок, що такі зміни не сприятимуть значному збільшенню частки жінок серед обраних, а призведуть лише до збільшення кількості кандидатів, які все одно не будуть обраними.

Парламентські вибори, проведені у жовтні 2019 року, а разом з ними виборчі кампанії 2011 та 2015 років разом утворюють ланку із трьох послідовних виборчих циклів, які реалізовані на основі прийнятих рішень. На цьому підґрунті виникають питання: як насправді змінилося представництво жінок у Сеймі Республіки Польща протягом цього періоду; наскільки квоти дійсно є ефективними і т. д.

Якщо відповідь на перше питання з методологічної точки зору на основі однозначного аналізу вихідних даних (порівняння показника частки жінок серед обраних до Сейму кандидатів в наступних роках) знайти доволі легко, то під час спроб продемонструвати прямий вплив квот (чи дійсно кількість жінок збільшилась внаслідок запровадження квот) тягне за собою чимало труднощів і вимагає вказати конкретну точку відліку.

Варто пам'ятати, що на те, хто буде обраним (також у вимірі чоловік-жінка) впливає безліч чинників, а обов'язковий в Польщі механізм квот, як бачимо, може лише сприяти збільшенню частки жінок і вказує на наміри законодавця збільшити її, але не діє детермінованим чином.

Принцип рівності жінок та чоловіків та пов'язана з ним заборона дискримінації за ознакою статі є основою польського конституційного

порядку. У статті 32 Конституції вказано, що всі рівні перед законом та мають право на рівне ставлення з боку органів державної влади. Ніхто не може зазнавати дискримінації в політичному, економічному або соціальному житті з будь-якої причини.

Принцип рівності є конституційною нормою, адресованою усім органам державної влади – він поширюється як на тих суб'єктів, які створюють закон, так і на тих, хто його застосовує. Він має універсальний характер, що поширюється на всі сфери життя людини. Це в свою чергу створює особливий вид суб'єктивного права на рівне ставлення [50].

Принцип рівності пов'язаний та взаємодіє з принципом соціальної справедливості (ст. 2 Конституції Польщі). З одного боку, принцип рівності вимагає, щоб сутності, які характеризуються цією ознакою, розглядалися подібним чином, з іншого – дозволяє диференціювати їх правове становище, за умови, якщо воно відповідало би суспільному відчуттю справедливості [50].

Положення ст. 32 Конституції у контексті статі доповнює та уточнює ст. 33 звертаючи увагу на те, що жінки та чоловіки в Республіці Польща мають рівні права у сімейному, політичному, соціальному та економічному житті, зокрема у таких сферах: права на освіту, працевлаштування та просування по службі, на рівну заробітну плату за однакову працю, на соціальне забезпечення, а також на можливість обіймати високі посади, виконувати функції та отримувати державні почесті та нагороди [50].

Судова практика Конституційного Трибуналу вказує на те, що конституційний принцип рівності не слід розуміти як наказ щодо застосування однакових правових норм до всіх суб'єктів.

Рівне ставлення означає ставлення до груп суб'єктів, які характеризуються заданою «релевантною ознакою» - у нашому випадку за статтю - відповідно до тієї ж міри, без диференціації дискримінацій та

прерогатив. Необхідно також звернутися увагу на те, що принцип рівності не володіє абсолютним характером, а в окремих ситуаціях, розмежування правового становища жінок та чоловік допустима або інколи навіть бажана. Не піддається сумніву, що конкретні положення, що встановлюють такі рішення, не можуть визначатися як несумісні з Конституцією, оскільки раціонально обґрунтованими, пропорційними та з зав'язаними з іншими принципами та цінностями .

Звертаючись до національного польського законодавства, варто звернути увагу на те, що робота над прийняттям положення, яке б сприяло підтримці участі жінок в політичному житті, була ініційована в 2010 році Громадянським комітетом законодавчої ініціативи «Час для жінок», який запропонував законопроект, що передбачає введення гендерного балансу в списки кандидатів, які балотуються на мандат депутата Європейського парламенту, радника, депутата Сейму Республіки Польща. Під час законотворчого процесу цей принцип зазнав значних змін – паритет статі було замінено механізмом квот, тобто вимогою розміщення у виборчих списках не менше ніж 35% представників обох статей.

Зрештою, 5 січня 2011 року на 82-й сесії Сейму було прийнято закон у такому вигляді, а 31 січня 2011 року його підписав Президент. Положення стосовно квот в списках кандидатів також були внесені до Виборчого кодексу, який з моменту його вступу в силу тобто з 1 серпня 2011 року, замінив існуючі положення, які регулювали вибори до Сейму та Сенату, вибори Президента Республіки Польщі, вибори до Європейського Парламенту і вибори органів місцевого самоуправління [50].

Запроваджений в 2011 році механізм квот сьогодні вважається єдиним законодавчим рішенням, яке шляхом перешкоджання реєстрації виборчих листів, до яких включені тільки кандидати-чоловіки, запобігає виключенню жінок зі сфери політичного життя. Окрім цього важливим є те, що такий механізм є інструмент обмеженої ефективності та не регулює питання

надання жінкам конкретних місць у списках або почергового розташування кандидаток та кандидатів за типом слайдера. Це серйозний недолік, який означає, що потенціал рівності даного положення не використовується повною мірою. Омбудсмен як незалежний орган з рівного ставлення неодноразово наголошував на крайній необхідності вжити більш рішучих заходів для забезпечення рівних можливостей для жінок у виборчому процесі.

Однією з основних цілей нашого дослідження визначено отримання поглиблених знань стосовно реалізації пасивного виборчого права жінок на виборах до Сейму та Сенату Республіки Польща 13 жовтня 2019 року. Нами була проаналізована присутність жінок в списках кандидатів, в тому числі їх кількість та посади, а також частка жінок серед обраних.

Окрім того, особливої уваги отримало оцінювання механізму квот, що використовується у Польщі з 2011 року та полягає в обов'язковому представництві у виборчих списках обох статей на рівні 35% кожна. Перевірили чи зберігається тенденція до збільшення частки представництва жінок з моменту впровадження квот і до сьогодні, а також чи помітна активізація жінок системою квот, пропри мажоритарну систему виборчу систему на відсутність зарезервованих місць для жінок, під час виборів до Сенату.

Протягом останньої виборчої кампанії в Республіці Польща серед представництва жінок, нажаль, спостерігається від'ємне зростання. Серед національних виборчих комітетів у виборчих списках найбільшу частку жінок має SLD – 46,6%. Трохи меншими є показники партії «Громадянська коаліція» (Koalicja Obywatelska) – 43%, Польська народна партія (Polskie Stronnictwo Ludowe) – 41,4%, а найменше жінок представлено в Конфедерації свободи і незалежності (Konfederacja Wolność i Niepodległość) – 39,7%, найменше у партії «Право і справедливість» (Prawo i Sprawiedliwość) – 39% [63].

Жінки-кандидати складають 29,6% місць першої п'ятірки виборчих списків, трохи менший відсоток жінок, які розташовані на перших трьох позиціях, і всього лише майже 20% тих кандидаток, які знаходяться на перших місцях у списках, або як їх ще називають «одинички», що гарантує найвищі шанси на здобуття мандату. Так, найбільше жінок в числі перших трьох кандидатів у виборчих списках мала партія «Громадянська коаліція» (Koalicja Obywatelska) – 41,5% та Союз демократичних лівих сил (Sojusz Lewicy Demokratycznej) – 40,7%. Значно менший відсоток жінок на цих самих місцях був у партій Польська народна партія (Polskie Stronnictwo Ludowe) – 26%, а також «Право і справедливість» (Prawo i Sprawiedliwość) – 22% [63].

На превеликий жаль, аналогічною є ситуація з розміщенням жінок й на перших місцях у виборчих списках. Партії «Громадянська коаліція» (Koalicja Obywatelska) та Союз демократичних лівих сил (Sojusz Lewicy Demokratycznej) на місця «одиничок» розмістили тільки 34,1% жінок. Удвічі меншим є цей показник у партій «Право і справедливість» (Prawo i Sprawiedliwość) та Польська народна партія (Polskie Stronnictwo Ludowe) – 19,5% та 17,1% відповідно. Загалом, на перших позиціях виборчих списків розміщено істотно менше жінок, порівняно з попередніми виборами: 19,7% у 2019 році проти 24,7% у 2015 році [63].

Особливістю виборів до Сенату в одномандатному окрузі є те, що під час виборчої кампанії жінки вже на етапі висунування кандидатів мають значно менше шансів, ніж чоловіки. У зв'язку з тим, що виборчому комітету найбільш вигідно призначати лише одного кандидата в окрузі, кількість кандидатів, що висувається цією комісією значно менша порівняно з виборами та Сейму, а кандидатами обираються здебільшого чоловіки. Така кількість місць в 2019 році додатково скорочена за рахунок пакту опозиційних партій, які вирішили не конкурувати одна з одною та

погодились висувати спільного кандидата в кожному окрузі (у більшості округів це вийшло зреалізувати).

На вибори до Сенату у 2019 році балотувалось 45 жінок та 233 чоловіків, тоді частка жінок склала лише 16,2% від всієї кількості кандидатів. В будь якому випадку цей показник збільшився на 18% порівняно з виборами 2015 року, на яких балотувались 13,7% жінок.

Найбільший відсоток жінок-кандидатів як на виборах до Сейму, так і до Сенату мав Союз демократичних лівих сил (Sojusz Lewicy Demokratycznej) та «Громадянська коаліція» (Koalicja Obywatelska) з показниками відповідно 28,6% та 24,7% голосів. Найменшу кількість жінок до виборчих списків внесли Польська народна партія (Polskie Stronnictwo Ludowe) – 6,3%, а Коаліція безпартійних самоуправлінців (Koalicja Bezpartyjni i Samorządowcy) взагалі не вказала жодної кандидатки. Внаслідок цього в 63 із 100 виборчих округах не було представлено жодного кандидата-жінки, через це громадяни були вимушені обирати виключно зі списку чоловіків. Проте був випадок парадоксального явища виборчої кампанії – в одному єдиному на всю Польщу окрузі не балотувався жоден чоловік (мова йде про округ №54 з місцезнаходження комісії у Жешуві, в якому кандидатами були троє жінок).

Переходячи далі до аналізу кандидатів, обраних в результаті виборчої кампанії 2019 року, бачимо, що з 2152 жінок мандат отримало 132, тобто 6,1%. Водночас, важливо звернути увагу на кількість чоловіків, які стали депутатами, із 2959 кандидатів було обрано 328, що складає 11,1%. Такі показники демонструють рівень успіху виборів, говорячи простіше – шанси на перемогу. Різниця між частками переможців жінок та чоловіків найбільшою мірою є наслідком того, що жінки частіше здобувають мандати у виборчих округах з невеликою ймовірністю перемогти.

Для порівняння: на виборах до Сейму в 2015 році місця отримали 3,8% жінок та 7,4% чоловіків. Збільшення виборчих можливостей для двох статей,

за підсумками виборів 2019 року, спричинене зменшенням кількості кандидатів (5111 проти 7858), а це, в свою чергу, пов'язано з коаліційним характером половини виборчих списків. Можемо зробити висновок, що співвідношення шансів бути обраним у жінок та чоловіків не змінилось, порівнюючи з попередніми парламентськими виборами в 2015 році. Тобто, жінки, на відміну від чоловіків, надалі мають вдвічі менші можливості потрапити до Сейму.

З іншого боку, в 2019 році кількість обраних жінок склала 132 особи, що на 7 осіб більше, ніж попереднього разу, що є найкращим результатом після трансформації. Окрім того, за останньої виборчої кампанії жінки отримали найбільшу кількість місць в Сенаті – 24 мандати проти 76 мандатів у чоловіків.

У випадку Сейму тенденція збільшення усаті жінок після введення системи квот збережено, не дивлячись на те, що різниця між виборами 2015 та 2019 років менша, ніж у попередній парі виборів. Проте показовим є зростання політичної активності жінок, їх поява в засобах масової інформації в політичних ролях, в тому числі й найважливіших (лідер партії, спікер Сейму, кандидатка на посаду прем'єр-міністра великого комітету).

Таким чином, можемо припускати, що каталізатором такої активізації є збільшення частки жінок серед кандидатів (приблизно на 18%) та у числі обраних депутатів (на 100%) до Сенату, попри відсутність квот на виборах за мажоритарної виборчої системи.

Проведений аналіз підтверджує практичну важливість системних рішень з метою забезпечення рівних можливостей участі чоловіків та жінок в політичному житті. Наведені дані свідчать про те, що діючий Виборчий кодекс в Республіці Польща, хоча і має положення, які мали би сприяти залученню більшої кількості жінок до політики, але все одно не забезпечує достатнього їх представництва. Участь жінок не тільки залишається на

одному рівні, а до того ж спостерігається тенденція до зменшення їх кількості в виборних органах законодавчої влади. Саме тому варто взяти додаткові заходи, в тому числі й законодавчі, які дозволять втілювати в життя існуючі положення про гендерну рівність.

3.2 Представництво жінок в Генеральних штатах Нідерландів

Кожен громадянин сьогодні Нідерландів має право віддавати свій голос за того кандидата, який на його думку має керувати державою. Однак, помилковою буде думка, що так було завжди. Процес запровадження загального виборчого права та наділення кожного нідерландця правом голосу тривав протягом великого проміжку часу, а в історії Нідерландів йому належить одне з провідних місць. В нідерландському парламенті – Палаті представників – беззупинно тривали численні дискусії та дебати стосовно гендерної рівності. Громадяни, частина з яких були видатними особами, а інші – звичайні люди, влаштовували протести та виходили на демонстрації. Розширення виборчих прав відбувалося маленькими кроками, повільно, але впевнено.

Століття тому у парламенті Нідерландів було прийняте рішення про надання усім голландським чоловікам та жінкам право голосу. Цей крок був дуже важливим для подальшого розвитку гендерного питання у голландському суспільстві і сприяв його піднесенню сьогодні до найвищого рівня на території Європи. Але перш, ніж переходити до аналізу сучасних показників участі жінок в політиці Нідерландів, варто розглянути як взагалі виникла ідея боротьби за жіночі політичні права в цій країні та які складнощі виникали на шляху до їх здобуття.

Щоб з'ясувати як все почалося, необхідно згадати події 1848 року. Європа знаходилася в умовах постійних заворушень. Король Нідерландів всіляко намагався не допустити зародження революції на території країни. У зв'язку з цим він звернувся до політика Йохана Рудольфа Торбека з проханням розробити нову конституцію, яка надасть «народу» більше права голосу. З того часу чоловіки віком від 23 років здобули право обирати членів парламенту особисто. Однак, воно поширювалося не на все чоловіче населення: голосувати могли тільки ті, хто сплатив фіксовану суму податків. Практично, вони складали 1,8% населення Нідерландів.

Але нідерландці були незадоволені таким рішенням політиків, і вважали, що правом голосу має володіти більша кількість людей. Поступово почав зароджуватися рух за розширення виборчого права. 8 серпня 1879 року було засновано асоціацію «Право голосу на всезагальних виборах» (Vereeniging 'Algemeen Kiesen Stemrecht'), діяльність якої була спрямована на боротьбу за всезагальне виборче право. Одночасно приблизно в цей період почали з'являтися заклики за жіночі виборчі права.

Ключова роль в розвитку жіночої емансипації в Нідерландах без жодного сумніву належить Алетті Джейкобс, яка була однією з головних соціальних новаторів стосовно першої хвилі руху жінок за їхні права. У нашому дослідженні ми брали за основу, перш за все, мемуари суфражистки, які були опубліковані в 1924 році. Завдяки цьому ми маємо змогу наочно прослідкувати за перешкодами та опором, з яким особисто стикнулась Алетта Джейкобс. Проте, аби уникнути надлишкової суб'єктивності, окрім першоджерел, нами була досліджена і вторинна література.

У 1871 році на посаді прем'єр-міністра Нідерландів перебував Йоган Рудольф Торбеке, який і надав Алетті Джейкобс право почати навчання медицині в Гронінгемському університеті; спочатку терміном на один рік, але незадовго до власної смерті у 1872 році Торбеке віддав розпорядження закріпити цей дозвіл на довгостроковій основі. У своїх мемуарах майбутня суфражистка згадувала, що її батько завдяки підтримці впливових друзів таких як доктор Елі Коен, який обіймав посаду державного інспектора медицини в Гронінгемі, підтримав доньку звернувшись до ліберального Торбеке з проханням надати Алетті дозвіл на вступ до медичної школи. Джейкобс закінчила її та стала першою жінкою-лікарем у 1878 році, а вже у 1879 успішно захистила свою дисертацію.

Не дивлячись на те, що у той час інші жінки вже почали складати іспити задля того аби стати асистентом в аптеці, наполеглива вимога Алетти Джейкобс запровадити належне навчання в університеті усунула всі

перешкоди на шляху жінок до освіти в Нідерландах. Джейкобс була піонером відносно залучення жінок із соціальними проблемами в Нідерландах. Знаходячись в особливому контакті зі своїми пацієнтками та нерівністю, з якою вона зіштовхнулася в її житті особисто, Джейкобс все більше і більше перетворювалась на головного героя руху за жіночі права. Проте варто зазначити, що Джейкобс була не першою, хто звертався до цієї проблеми до неї – Джон Стюарт Мілл, наприклад, підняв цю тему за декілька років до того у своєму творі «Підлеглість жінок». Але Алетта Джейкобс була першою жінкою в Нідерландах, яку зареєстрували як виборця.

На той час виборчі права в Нідерландах були все ще обмеженими та ґрунтувалися на доході – або принаймні на величині сплачених податків. Працюючи лікарем загальної практики, Джейкобс заробляла досить добре, і, була незаміжньою, тож сплатила достатню кількість податку аби мати право голосувати, так вона думала.

У 1883 році вона звернулася за дозволом на голосування на місцевих виборах в Амстердамі. Але міська адміністрація відмовила у наданні їй виборчого списку, тому що: «Адресат може обґрунтовувати свою вимогу законом, але відповідно до духу Штатних установ, жінкам не надається право вибору. Навіть якщо хтось анулює закон, йому мають поставити питання чи може бути дозволено жінкам повноцінно користуватися громадянськими або цивільними правами. Що стосується цивільних прав, то жінки, за виключенням їх дітей, знаходяться поза сферою опіки» [53].

Навіть попри те, що жодні обмеження не перешкоджали плавному та швидкому впровадженню соціальних новацій стосовно виборчих прав чоловіків та жінок, впливова соціальна група, що складалась з впливових чоловіків-політиків заблокувала розвиток цього процесу. Проте надання жінкам виборчих прав заперечували не тільки політики, жоден з адвокатів не апелював проти рішення суду, а в газетах друкувались численні несхвалення в сторону запиту Анетті Джейкобс.

Так, можна привести приклад як в газеті «The Algemeen Handelsblad» яка схвалювала та підтримувала рішення, яке виніс суд в Амстердамі. У статті відстоювали позицію, що Джейкобс інтерпретувала закон у власних інтересах, але не в дусі закону, а тим більше не в дусі жіночого. Вони також додали, що «існує настільки велика кількість сфер діяльності для жінок ... тому немає необхідності залучати їх в сферу політики». Анетті спрямувала цю справу до Верховного Суду Нідерландів, який ухвалив рішення, що виключно чоловіки вважаються «нідерландцями та містянами», а якщо в ці категорії було включено жінок, то це однозначно було би зазначено в Конституції. Важливо, що на той момент правом голосу володіли тільки 3% населення Нідерландів.

Але не дивлячись на вище згадані приклади ставлення до гендерного питання в Нідерландах, ця проблема все одно була порушена на рівні національної політики. Парламентар Ван Хаутен, прихильник феміністичного руху, який підтримував Джейкобс в процесі її реєстрації в якості виборця, на дебатах стосовно внесення правок до Конституції у 1884 році запропонував наділити жінок реальними виборчими правами. Він наполягав на тому, що голова сім'ї повинна володіти правом голосу і він не знаходив жодної підстави заперечувати цьому, оскільки головою сім'ї є жінка. Обговорення змін до Конституції, які на той час мали місце, могли створити необхідні умови для жіночих виборчих прав. Але водночас це спричинило виникнення потенційних складнощів.

Важливим є те, що дискусія не відбувалась між однією пригніченою жінкою та домінуючою чоловічою елітою. Анетті Джейкобс підтримала велика кількість чоловіків, так само як і засудило багато жінок. Так, один із членів Верховного Суду, який був близьким знайомим феміністки, писав їй, що рішення суду в жодному разі не має означати кінець. До того ж він порадив їй звернутися до тієї самої процедури та спробувати зареєструватися знову наступної виборчої кампанії, тільки вже не самотужки, а з підтримкою

інших жінок, які в теорії на законних підставах можуть отримати право голосу (тобто ті, хто сплачує податки), та будуть проводити ту саму процедуру в інших муніципалітетах. Джейкобс підтримала запропоновану ініціативу, проте була збентежена через те, що такі дії в подальшому можуть призвести до зміни Конституції, де буде зазначено, що тільки чоловіча частина населення має право голосувати, тобто весь процес буде повернуто на початковий етап. Кількість жінок теоретично наділених правом голосу була обмеженою, але Джейкобс все одно вирішили спробувати. Однак, через незадовільні реакції на свою діяльність вона була вимушена залишити свої зусилля. Така ситуація чудово демонструє, що навіть всередині цільової аудиторії, на яку й спрямовані соціальні зміни, може існувати опозиція.

Але, попри всі невдачі, діяльність виборчого руху мала свої результати. У 1887 році уряд вніс правки до Закону про вибори (Kieswet), згідно з яким виборці повинні мати «характеристики придатності та суспільного процвітання». Тепер чоловікам задля того, аби голосувати необхідно було сплачувати менший податок. Відповідно, внаслідок цього на наступних виборах до голосування було допущено 6,6% громадян Нідерландів.

Унаслідок нового тексту Конституції всі вкладені зусилля виявились марними, а деякі досягнення стали нічим, втратили свій сенс. І якщо до цього моменту здавалось, що двері до свободи жінок були привідчинені, то тепер вони були зачинені, здавалось, назавжди. Проте в 1893 році група із семи жінок, які очолювали Вільний жіночий рух (Vrije Vrouwenbeweging) прийняли рішення заснувати організацію, діяльність якої була би спрямована на здобуття виборчих прав жінок. І Джейкобс було запропоновано стати її членом. Пропозицію Анетті прийняла, але очолювати організацію відмовилась (також і з особистих причин), але згодом, в 1902 році, стала президентом Вільного жіночого руху.

А. Джейкобс разом з іншими членами організації приклали чимало зусиль аби підвищити рівень усвідомленості шляхом публікування статей в газетах та періодичних публічних виступів.

У 1905 році з'явилась додаткова можливість. На національних виборах перемогу здобули ліві, і попри всі складнощі формування уряду та здобуття влади урядовою меншістю, було висунуто пропозиції переглянути Конституцію, особливу увагу було приділено статті про виборчі права. Але Ліберальний союз вирішив пропустити статтю 80 Конституції та залишити за звичайним законом право регулювати хто має право голосу. І хоча на той час Союз не був готовим достатньою мірою до здобуття жінками виборчих прав, але це могло би сприяти майбутнім змінам оскільки вже не виникало би потреби у змінах Конституції.

Члени організації «Вільний жіночий рух» сформулювали власний бажаний варіант тексту статті 80. Він був представлений Королеві Вільгеміні та Пітеру Рінку, міністру закордонних справ, що є наочним прикладом лобіювання зі сторони Анетті Джейкобс та її колег. На той час рух все ще був досить невеликим, але використовуючи опозицію та можливості, які вона пропонувала для заперечення, організації вдалось віднайти та завоювати прихильність все більшої кількості людей, навіть серед традиційно консервативних соціальних груп, наприклад, католиків.

У зв'язку з постійними організаційними складнощами, здебільшого через бюджет військового міністерства, уряд меншості лівих сил зазнало краху, а правий консерватор Хемсерк сформував новий уряд меншості в 1908 році. Чергові вибори 1909 року стали ще однією невдачею для руху за жіночі права у вигляді кабінету міністрів який очолював Хемсерк, що існував ... лютого 1908 року і якому вдалося отримати більшість в парламенті. За правління консервативного кабінету ймовірність справжніх змін була низькою. Виходячи з такого положення, основна увага Руху вільних жінок

була спрямована на підвищення рівня свідомості та залучення нових учасників.

Дебати про загальне виборче право набрали такої сили, що дійшли до Парламенту. Тогочасний міністр закордонних справ Йоханнес Так ван Пуртвліт хотів розширити право голосу. Палата представників боролася за це питання протягом двох років. Через велику кількість розбіжностей у поглядах стосовно ініціативи Й.Така всередині партії відбувся розкол на дві групи: прихильники Й.Така, відомі як «таккіанці» та його опоненти «анти-таккіанці». Зрештою, Й.Так відкликав свою пропозицію. Тому і надалі кількість осіб, які мали право голосу, лишилась на рівні 6% населення.

У тих питаннях, в яких міністр Й. Так зазнав фіаско, міністр внутрішніх справ Самуель ван Хаутен здобув більшого успіху в 1896 році. Останній прийняв новий закон про вибори, завдяки якому кількість нідерландців, які тепер мали право голосувати збільшилась з 302 тисяч осіб до 577 тисяч. Однак правила залишалися складними. Рядові працівники вважали, що новий закон був пом'якшеною версією пропозиції Йоханнеса Така. Проте навіть за таких умов частка населення Нідерландів з правом голосувати все одно зросла до 11,6%.

Протягом наступних десятиліть до Конституції Нідерландів неодноразово вносились правки. Соціалісту Пітеру Джеллесу Троельстру вдалося оцінити ситуацію та визначити оптимальний час для початку активних дій. Разом зі своєю партією він організовував масові демонстрації. У період між 1911 та 1916 роками десятки тисяч активістів та простих громадян стали на захист загального виборчого права та виборчих прав жінок.

19 вересня 1911 року близько 20 тисяч людей пройшли вулицями Гааги. Троельстр спрогнозував, що «можливо цей перший, але точно не останній Червоний четвер!». Уже під час наступної виборчої кампанії в 1913

році, лівоспрямовані партії порушили питання надання виборчих прав усім чоловікам, а на повістці дня була проблема ліквідації заборони голосувати для жінок. За результатами виборів того року показник участі нідерландців у виборах зріс до 15,6% всього населення Нідерландів.

Згодом, під керівництвом прем'єр-міністра Пітера Корта ван дер Ліндена між політичними партіями Нідерландів було досягнуто компромісу. Уряд погодився надавати субсидії християнським школам в обмін на загальне виборче право. 12 грудня 1917 року Корт ван дер Лінден підписав акт про внесення правок до Конституції. Це була історично значима подія, яку святкували по всій території Нідерландів. У результаті, влітку 1918 року усі чоловіки-нідерландці, які досягли віку 25 років володіли виборчим правом, а це становило 22,9% населення країни.

У 1977 році Партія радикалів (Politieke Partij Radikalen) стала першою партією, яку очолювала жінка. Очевидно, це виявилось кроком у правильному напрямку: спостерігався поступовий прогрес у зайнятті жінками керівних політичних посад. Згодом, у 1992 році, урядом Нідерландів під впливом політики Європейського союзу стосовно участі жінок в процесі прийняття політичних рішень, було вжито ряд заходів, які мали сприяти збільшенню кількості жінок в політиці. Зокрема, головними серед них були рекомендації політичним партіям збільшити кількість жінок серед кандидатів та членів уряду Нідерландів. Проте не існує жодних нормативно-правових актів, в яких зазначалося б про покарання політичних партій, які не виконують цих рекомендацій.

Деяким партіями були обрані різні шляхи залучення жінок до лав партій. У 2004 році нідерландська протестантська партія «Християнський Союз» (Christen Unie) прийняла резолюцію, в якій йшла мова про те, що принаймні кожним третім кандидатом має бути жінка. Натомість «Партія праці» (Partij van de Arbeid) вирішила діяти через національні списки, які мають бути складеними за принципом чергування жінок та чоловіків, окрім

того враховувалися також такі критерії, як вік та етнічна приналежність. А партія Зелених лівих (Groen Links) встановили добровольні квоти для жінок. Нідерланди сьогодні характеризуються як емансипована, толерантна та ліберальна країна. За індексом гендерної рівності Нідерланди посідають 5-е місце серед країн Європейського Союзу з балом 74,1 із загальних 100 балів [45].

Міністерство закордонних справ Нідерландів намагається максимально сприяти покращенню гендерної рівності у зв'язку з чим продовжує свою роботу в рамках Плану дій Європейського Союзу з питань гендеру та підрозділу Організації Об'єднаних Націй з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок. Нідерланди відповідно прикладають максимально зусиль задля виконання загально визнаної ролі в Європі та всьому світі, і залишається зразковою нацією, яка підтримує жінок в політиці та на керівних посадах.

Сучасна голландська політична система функціонує на основі Конституції, перша версія якої створена ще у 1848 році. У 1994 році був прийнятий Закон про рівне ставлення, в якому зазначається: «Кожна людина в Нідерландах повинна відчувати рівне ставлення в рівних умовах». Дискримінація на основі «релігії, політичних поглядів, раси, статі або інших ознак категорично забороняється». Але незважаючи на прийняття акту, що мав би забезпечити гендерну рівність, способи активного залучення жінок до політичного життя виявилися недостатньо опрацьованими та розвинутими або не були імplementовані повною мірою. Однак, голландська політика і надалі залишається простором домінування здебільшого чоловіків, що посилює маргіналізацію патріархальних соціальних норм, а також перешкоджає участі жінок і сприяє ослабленню легітимності.

У Нідерландах жінка досі жодного разу не обіймала посаду голови уряду. Нещодавно проведене в країні опитування, показало, що проти перебування жінки на посаді прем'єр-міністра виступає 36% опитаних

чоловіків [56]. Окрім того, протягом всієї історії Нідерландів жінки не перебували й на інших ключових державних посадах, зокрема, міністра закордонних справ, міністра фінансів і міністра безпеки та юстиції. У порівнянні з іншими європейськими країнами, цей показник є досить низьким.

У рамках нашого дослідження було розглянуто останні парламентські вибори в Нідерландах, які були проведені 15-17 березня 2021 року.

Завдяки усім вище вказаним зусиллям, спрямованим на залучення жінок до політичної сфери, в результаті останніх виборів до Палати представників було обрано 59 жінок, у той час, коли в 2017 році жінки здобули 54 місця в парламенті. Таким чином, частка жінок складає 39,3% усіх місць, що, відповідно, вказує на недостатнє представництво населення Нідерландів, адже жінки становлять 51% всіх нідерландців [57].

Найбільші партії Нідерландів – Народна партія за свободу та демократію (Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD)), «Демократи 66» (Democraten 66, (D66)), Партія свободи (Partij voor de Vrijheid, (PVV)), «Християнсько-демократичний заклик» (Christen Democratisch Appè (CDA)) та Соціалістична партія (Socialistische Partij (SP)) в порівнянні з іншими партіями мають низький рівень представництва в них жінок. Попри той факт, кількість жінок збільшилась в трьох партіях із провідних п'яти, вони досі становлять відносно невелику частку представництва в парламенті. До прикладу, Народна партія за свободу та демократію та «Демократи 66», дві найбільші партії, сьогодні мають 38,24% та 41,67% відповідно, що дещо збільшилось порівняно з 2017 роком, де ці ж показники були 30,30% та 36,84%. Але навіть така позитивно змінена ситуація може забезпечити жінкам не більше третини усіх місць, зайнятих іншими партіями.

Партія праці (Partij van de Arbeid (PvdA)), яка здобула на виборах 9 місць, до речі як і в 2017 році. Найбільшою є перемога Форуму за демократію

(Forum voor Democratie), яка здобула 8 місць, а в 2017 всього було 2. З восьми місць одне було надано жінці. Політична реформаторська партія (Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP) та партія «Денк» (DENK) здобули однакову кількість місць – по 3 кожна. Важливо відмітити те, що таку саму кількість мандатів ці партії здобули й у 2017 році, коли до їх складу не входило жодної жінки. За результатами парламентських виборів 2021 року до парламенту також пройшли наступні партії: «Вольт» (Volt), «Правильна відповідь 2021» (JA21), «Рух фермерів та громадян» (BoerBurgerBeweging (BBB)) та «Разом» (BIJ1). Серед представників «Вольту» 2 місця зайняли жінки, а у «Правильній відповіді 2021» до парламенту пройшла одна жінка із загальних здобутих трьох місць. Що стосується «Руху фермерів та громадян» та партії «Разом», обидві партії здобули по одному місцю, які в обидвох випадках зайняли жінки [44].

Ще одним ключовим моментом виборчої кампанії 2021 року в Нідерландах стала гендерна, расова та релігійна різноманітність. Жодного разу на виборах не брала участь така кількість партій, очолюваних жінками – в 2021 їх було 10 із 37. Жодного разу не було такої кількості жінок серед депутатів та кандидатів зі всього політичного спектру, які відкрито апелювали до онлайн-сексизму та мізогінії (ненависть до жінок), які вони відчувають на собі щодня. Зростанню усвідомлення надмірного представництва білих людей в голландській політиці сприяють міжнародні інтерсекційні фемінізм та рух «Життя чорношкірих має значення» (the Black Lives Matter movement). На нашу думку, це певною мірою вплинуло на результати останньої виборчої кампанії в Нідерландах, про що свідчить більша різноманітність представників новосформованого парламенту, порівняно з попереднім [55].

Зокрема, мова йде першого члена парламенту-трансгендера Лізу ван Гіннекен. Вона склала присягу у Міжнародний день видимості

трансгендерних людей - 31 березня 2021 року. Лізі ван Гіннекен у той день було доручено підняти прапор над парламентом [55].

Наступною можна привести у приклад двадцяти шестирічну Каутар Бушалліхт, яка має марокканське коріння. Вона стала першою депутаткою, яка носить хіджаб. Зі сторони засобів масової інформації зазнала «нападу» через колишнє членство в ісламській молодіжній організації «Femyso» [55].

І останньою унікальною представницею є Сільвана Сімонс, яка зі своєю антирасистською партією «ВІІ1» здобула в парламенті одне місце. Завдяки цьому вона стала першою темношкірою людиною та першою темношкірою жінкою-лідером партії в парламенті Нідерландів. Сімонс, так само як і Бушалліхт, відчула на собі надмірну негативну увагу ЗМІ, отримала чимало погроз та ненависних коментарів в соціальних мережах [55].

3.3 Представництво жінок в Парламенті України

У сучасному демократичному управлінні можна виокремити дві основні складові: участь у політичному житті та гендерну рівність. Ключовим показником останньої виступає ступінь залучення жінок до політичної діяльності та доступу до процесу прийняття політичних рішень. В першу чергу, гендерну рівність в контексті прийняття рішень необхідно розглядати з позиції того, чи займають жінки ті посади, які наділяють їх рівними з чоловіками можливостями приймати рішення або впливати на процес ухвалення.

На IV Всесвітній жіночій конференції у Пекіні в 1995 році було наголошено, що рівність під час ухвалення рішень є невід'ємною частиною визнання прав жінок, а також те, що рівна участь жінок у процесі прийняття рішень є не тільки вимогою справедливості або демократичності, але також необхідною умовою врахування інтересів жінок [20].

З моменту становлення незалежної України серед низки суспільно значущих питань невирішеною залишається проблема гендерних відносин, рівень їх осмислення та легітимації. Протягом декількох десятиліть керівний апарат намагається робити кроки в сторону запровадження механізму забезпечення рівності гендеру на інституційному рівні.

Успішна реалізація та регулювання гендерних відносин у суспільстві виступають ключовими передумовами визнання цінності гендерної рівності як у суспільстві загалом, так і у різних сферах його діяльності. Це, по-перше, дає змогу запобігти гендерній дискримінації, забезпечити рівний доступ жінок та чоловіків до процесу прийняття суспільно важливих рішень (насамперед, у сфері політики та на ринку праці загалом), надати рівні можливості жінкам та чоловікам у поєднанні професійних і сімейних обов'язків, унеможливити прояв гендерного насильства і т. д.

Україна ратифікувала основні міжнародні документи щодо забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок: Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Цілі розвитку

тисячоліття ООН, визначивши пріоритетність в забезпеченні гендерної рівності як однієї з умов успішного державного розвитку у майбутньому.

Принцип рівності прав жінок та чоловіків закріплено Конституцією України. В статті 24 Конституції гарантуються рівності прав та свобод усім громадянам та забороняються будь-які дискримінації за статевою приналежністю. Також у цій же статті зазначається: «Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям» [14].

Особливістю українського законодавства виступає також наявність цілої низки підзаконних та нормативних актів. Адже в таких документах часто можна знайти положення, які встановлюють обмеження прав жінок займати певні посади, наприклад, у військовій сфері. Винятком також можна вважати прояви, як її називають, позитивної дискримінації жінок, проте і вони можуть значно обмежувати права жінок. Таким прикладом може слугувати Кодекс законів про працю України, де зазначається, що «Не допускається залучення до робіт у нічний час, до надурочних робіт і робіт у вихідні дні і направлення у відрядження вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років» [14].

Рівне пасивне виборче право жінок та чоловіків забезпечується згідно з частиною 5 статті 3 Закону України «Про вибори народних депутатів України»: «...забороною привілеїв чи обмежень кандидатів у депутати за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [22].

Одним із визначальних кроків до запровадження принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків стало прийняття у 2005 році Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків». Згідно зі статтею 15 згаданого документу «політичні партії та виборчі блоки під час висунення кандидатів у народні депутати України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі передбачають представництво жінок і чоловіків у відповідних виборчих списках» [23].

Водночас, у Законі України «Про вибори народних депутатів України» відсутні положення щодо реалізації статті 15 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Окрім цього, у зазначеному законі не йде мова стосовно запровадження гендерних квот. Але вони передбачені законом «Про політичні партії», у статті 8 якого у 2013 році було доповнено перелік обов'язкових відомостей статуту політичної партії пунктом про квоту у виборчому списку кандидатів в народні депутати України.

Таким чином, за актуальною редакцією у статуті політичної партії мають бути зазначені відомості про “розмір квот, що визначає мінімальний рівень представництва жінок і чоловіків у виборчому списку кандидатів у народні депутати України від партії в загальнодержавному окрузі, кандидатів у депутати місцевих рад у багатомандатних виборчих округах і має становити не менше 30% загальної кількості кандидатів у виборчому списку”. Проте відсутність у статуті цього положення, як і порушення цієї норми не вважається підставою для відмови в реєстрації списку кандидатів.

Починаючи з 2014 року народні депутати неодноразово намагалися внести позитивні зміни до діючого законодавства про вибори народних депутатів у вигляді жіночих квот, проте ці спроби виявились неуспішними. Тема гендерної рівності не залишала інформаційний та політичний простір в Україні, особливо незадовго до проведення дострокових парламентських виборів у 2019 році.

Ініціативу впровадження виборчих квот для жінок підтримували не тільки українські політики і діячі, а й представники міжнародних організацій. Зокрема, координаторка з гуманітарних питань системи ООН в Україні Оснат Лубрані виступила на підтримку рівної участі жінок у виборах: “Вибори є важливою подією в будь-якому демократичному суспільстві, адже відбуваються лише кожні п’ять років, і тому мають використовуватися для здійснення сміливих змін на шляху до побудови кращого суспільства. Сьогодні я закликаю всіх тих, хто ухвалює рішення в політичних партіях, а також обраних політиків, які мають владу і відповідальність, виявити політичну волю і відважність у реалізації принаймні 30-відсоткової квоти для жінок-кандидаток у виборчих списках політичних партій” [10].

Наприкінці травня 2019 року запровадити добровільні виборчі квоти в списках партій закликали громадські активісти та народні депутати. Вони звертали увагу на те, що “європейська та світова практика свідчать про доцільність застосування гендерних квот як тимчасового заходу для залучення жінок до політичного життя країни. Добровільні партійні квоти сьогодні застосовуються в більш ніж 55 країнах світу... Саме тому ми закликаємо керівників політичних сил та партій, що планують узяти участь у парламентських виборах – 2019, виявити політичну далекоглядність, стратегічне мислення ... та сформувані списки з урахуванням гендерних квот. Зростання економіки цих країн, соціальна забезпеченість громадян, рівень безпеки та впевненості у своєму майбутньому прямо пропорційні кількісному представництву жінок у парламенті ” [10].

Таку позицію підтримала велика кількість впливових організацій, а саме: ГО “Ла Страда – Україна”, Центр прав людини ZMINA, Ліга захисту прав жінок “Гармонія рівних”, ВГО “Спілка сільських жінок України”, ГО “Гендерний центр Волинської області”.

За всю історію найбільша частка жінок у складі Верховної Ради УРСР складала 30% [52], (наприклад, під час виборів у 1985 році до ВР УРСР було обрано 157 жінок) [20], в результаті запровадження Комуністичною партією

СРСР неофіційної квоти на участь жінок у виборних органах [20]. Після проведення перших багатопартійних виборів 1990 року кількість жінок в парламенті значно зменшилася.

Якщо проаналізувати тенденції з моменту набуття Україною незалежності, покращення ситуації з представленням жінок в політиці відбувалося дуже повільно, проте результати останніх виборів до Верховної Ради демонструють, що певного успіху жінки все ж таки досягли. В складі парламенту останнього скликання представництво жінок складає 20,6%, хоча в складі попереднього скликання цей показник сягав тільки 12%, а у першому скликанні взагалі тільки 2,5% жінок [18].

Важливим є також те, що в ряди керівників парламенту жінки вперше потрапили тільки за 8 скликання Верховної Ради. Спочатку Оксана Сироїд зайняла посаду заступника спікера, потім Ірина Геращенко стала першим віце-спікером. А у складі теперішнього скликання Ради єдина жінка в президіумі – заступник спікера Олена Кондратюк [41]. За даними звіту Всесвітнього економічного форуму, Україна посідає 59-е місце серед 153 країн у рейтингу гендерної рівності, а в області політичних можливостей для жінок – 83 місце [18].

Протягом довгого періоду часу у діяльності українських політичних сил, що приходили до влади, можна було простежити чи то недостатнє розуміння концепції гендерної рівності, чи відмову сприймати її та переваги, які вона надавала для розвитку суспільства. До певного моменту на ключових політичних посадах, зокрема голови Кабінеті Міністрів України, а також голови та заступників Голови Верховної Ради України, не перебувала жодна жінка.

Після проведення останніх парламентських виборів у 2019 році ситуація дещо змінилася, проте до ідеалу ще далеко. Майже кожна політична партія дотрималась 30-відсоткової гендерної квоти. Найбільша частка жінок у списках партій сягала 33% [41]. Загалом на позачергових виборах 2019 року було зареєстровано 1316 жінок як у списках партій, так і в

мажоритарних округах, що у відсотковому еквіваленті становить 22,51% і на 2,67% більше, ніж минулої виборчої кампанії. За результатами парламентських виборів, частка жінок-депутаток становить близько 20,8%, тобто 88 жінок із 423 депутатів.

Більшість політичних сил намагалися якомога більше демонструвати дотримання гендерного балансу, особливо під час формування виборчих списків.

Так, лідер партії «Європейська солідарність» Петро Порошенко в одному з відеозвернень акцентував на тому, що «політична сила оновлюється і бере за основу європейські принципи, зокрема принципи рівності чоловіків і жінок». У першій десятці виборчого списку 40% жінок. Загалом від партії «Європейська солідарність» балотувалося 29 жінок або 28% складу партії [12].

Чимало жінок було у партійних списках партій: «Слуга народу» - має 30% жінок у прохідній частині, загалом 65 жінок або 32% та «Голос» з 50% жінок в першій десятці та 49 жінками всього, що складає 28% списку. У «Батьківщини» в прохідній частині списку 20% жінок, загалом балотувалося 61 жінка, а це 30% списку [12].

Таким чином, бачимо, що кожна політична партія формувала свої списки по-різному, адже діапазон гендерних квот від 10 до 50%. Але тут важливим є те, що всього декілька партій відповідально ставилися до складання партій списків з урахуванням гендерного балансу.

Найбільшим зрушенням у питанні гендерного балансу має стати оновлений Виборчий кодекс, прийнятий 11 липня 2019 року, в якому йдеться про запровадження пропорційної системи з відкритими списками та гендерними квотами. Але набуває чинності Новий виборчий кодекс 1 грудня 2023 року, і, відповідно, квоти запрацюють вже від наступних виборів.

Остання виборча кампанія стала серйозним викликом для кожної кандидатки, оскільки вони були вимушені боротися із сексизмом та гендерними утисками. В сторону кандидаток було зафіксовано чималу

кількість сексистських закидів, наприклад, публічні приниження щодо зовнішнього вигляду, висловлювання про те, що деякі з кандидаток не в змозі поєднувати політичну діяльність та материнство, або обговорення того, що незаміжня жінка без дітей не здатна стати дієвою політикинею [12].

На основі вищевказаного можна зробити висновок про недостатній рівень практичного впровадження положень гендерного законодавства. Наразі надважливою є місія новообраних депутаток стати провідниками змін у політичних партіях щодо гендерної рівності. Вони мають представляти інтереси жінок, захищати та розвивати жіночі ініціативи. Проте досягти успіхів у цьому питанні жінки можуть лише за умови об'єднання зусиль, відмови від образ та неповаги одна до одної. Необхідно згуртовано боротися зі стереотипами та дискримінацією за гендером, незалежно від партійної належності.

Остання виборча кампанія це унікальний шанс почати просуватися шляхом подолання історичних несправедливостей у контексті ізоляції та обмеження жінок в політичній діяльності й позбавлення їх впливу на процес прийняття політичних рішень. Кількісно представництво жінок, безумовно, змінюється, і відбувається це в позитивному напрямку, проте важливішими є якісні зміни, які мають стати поштовхом до подолання вірусу сексизму в українському суспільстві, оскільки він розповсюджує неповагу до жінок, порушує права людини, а, відповідно, права усього громадянського суспільства.

Висновки

Сучасний, відносно вирішений стан питання гендерної рівності є досягненням тривалої боротьби жіночих політичних рухів. Від початку виникнення феміністичної теорії, в кінці XVIII ст., єдиною вимогою жінок було отримання права голосу, яким вже довгим час володіли чоловіки. Поступово мета феміністок розширилася прагненням отримати доступ до освіти, можливістю займатися професійною діяльністю, позбутися стереотипного мислення щодо функцій жінок у суспільстві.

Коли мова йде про гендер, то під цим мають на увазі, перш за все, нерівність, а не тільки зовнішні відмінності між чоловіками та жінками. Водночас, окрім нерівності, йдеться про ієрархію, стратифікацію та владу, яка включена в гендерні відносини. Влада – це домінуючий вплив, з допомогою якого здійснюється розподіл різного роду ресурсів (економічних, часових, статусних). Гендерна теорія передбачає зміну соціальної реальності, мета якої — забезпечити гендерну рівність.

Політика сьогодні є одним з найбільш перспективних видів діяльності, що знаходиться у стані постійного розвитку та приваблює велику кількість людей. І, очевидно, що жінки не менше чоловіків прагнуть побудувати політичну кар'єру, оскільки володіють необхідною освітою, здібностями, мають чітко окреслені цілі та сильне бажання реалізувати себе саме в сфері політики. Деякі жінки опиняються на політичній «кухні» через політичну діяльність своїх чоловіків, відвідуючи прийоми та допомагаючи у тих справах, які відповідають їхній компетентності. Проте, спираючись на історичні факти, бачимо, що час від часу жінки особисто зосереджують верховну владу у своїх руках, іноді демонструючи більш ефективно та мудре управління.

Феміністичний рух розвивався у три етапи – так звані хвилі фемінізму. Важливо зазначити, що фемінізм – не лише для жінок і про жінок, він також зачіпає чоловіків і не виник би без їхньої участі, особливо на початку

боротьби. До прикладу, британський філософ Джон Стюарт Мілль у своїй праці «Про підпорядкування жінки» (1861) писав, що «законодавча підтримка підпорядкування однієї статі іншій шкідлива, це одна з головних перешкод на шляху до загальнолюдського вдосконалення». У 1867 році він представив у парламенті петицію в підтримку виборчих прав жінок.

Перша хвиля – це боротьба жінок за юридичну рівність: право голосу, право на освіту, успадкування власності тощо. Вважається, що перша хвиля тривала до Другої світової війни. На інтелектуальному й ідеологічному рівнях відправним пунктом наступного етапу боротьби стала відома праця французької філософині Сімони де Бовуар «Друга стаття» (1949).

Друга хвиля фемінізму можна визначити як ту, що надала жінкам фактичну рівність: вихід жінок на ринок праці, гідна заробітна плата, право бути обраною на керівні посади, неоплачувана домашня праця, соціальна підтримка з боку держави, тощо. «Особисте є політичним» – відоме гасло активісток, які ставили на політичному порядку денному питання насильства проти жінок у сім'ї і в робочому середовищі. «Моє тіло — моє діло» — стверджували феміністичні організації, які боролися за право на безпечний і легальний аборт, контрацептивні засоби, іншими словами за контроль над власною репродуктивною поведінкою.

Третя хвиля – це відомий нам постфемінізм, певне зневірення у «попередніх» методах боротьби. Більша увага приділяється питанням ідентичностей, індивідуального спротиву, а не вписуванню в систему.

З давніх-давен місцю та ролі жінки в європейському та українському суспільстві приділялося багато уваги. Гендерні дослідження проводилися в етнологічному, соціальному, політичному та культурному вимірах. Проте проблема жінки здебільшого розглядалася в позиції сім'ї, а вже потім суспільства та трудового колективу. Якщо чоловік був главою родини та мав матеріально забезпечувати своє сімейство, то жінка створювала атмосферу в домі, була берегинею сімейного вогнища творила духовні багатства: любов, повагу, затишок, взаєморозуміння та сприятливі умови для виховання дітей.

Поступово розподіл ролей між жінкою та чоловіком ставав більш лояльним та рівномірним. Остаточні погляди на роль жінки в суспільстві змінилися в ХХ-ХХІ століттях. Питання про гендерну рівність було визнано світовою громадськістю однією з глобальних проблем людства, яка потребує створення сприятливих умов для її вирішення.

Хоча до сьогодні питання гендерної диспропорції остаточно і не вирішено, та очевидним є активність розвитку фемінізму як політичного руху, хоча і не завжди у позитивному напрямку. У трьох досліджених країнах маємо три різні ситуації.

У результаті аналізу показників останньої виборчої кампанії в Республіці Польща бачимо, що діюче законодавство про вибори, попри досить низький рівень обізнаності великою кількістю людей, сприяє позитивним змінам. Однак рівень представництва жінок й надалі залишається недостатнім. У зв'язку з цим необхідно вжити заходів, в тому числі законодавчих, які б у майбутньому уможливили фактичну реалізацію існуючих положень в сфері гендерної рівності. Сьогодні ж представництво жінок в політичному житті не є постійною, з кожною каденцією парламенту їх частка змінюється, у тому числі й у напрямку зменшення частки жінок, що впливає із недотримання норм, встановлених законодавством.

Разом з Республікою Польща в ході дослідження було розглянуто досвід Нідерландів у досягненні гендерного балансу в політичній сфері. Закріплена у виборчому кодексі рівність чоловіків та жінок в реальному політичному житті Нідерландів, на жаль, реалізується не повною мірою. Підтвердженням цього є частка жінок в політиці на рівні 30%, за умови, що жінки складають половину населення країни. Окрім того, ще однією вагомою причиною невеликої частки жіночого представництва є те, що у жінок відсутні приклади для наслідування, через що вони взагалі не наважуються навіть розпочинати власну політичну кар'єру. Таким чином бачимо, що сталий демократичний режим Нідерландів не є гарантією встановлення

гендерної рівності, а отже існує реальна потреба у складанні стратегії для її досягнення.

Що стосується України, то на сьогодні ситуація є неоднозначною, оскільки з одного боку ми маємо дуже низький показник участі українських жінок у поліці та доступу до впливу на процес прийняття рішень на державному рівні. З іншого – маємо позитивну тенденцію до збільшення кількості жінок-політиків в системі виконавчої влади. Аналізуючи досвід європейських країн, можемо зробити висновок, що українське виборче законодавство потребує удосконалення та внесення додаткових змін, зокрема запровадження обов'язкових гендерних квот.

Наразі найважливішим є розуміння того чи отримає суспільство користь за умови побудови держав, політичне управління яких буде ґрунтуватися на взаємодії чоловіків та жінок, і яким чином це вплине на долю кожної країни. Спираючись на вже пройдений шлях до подолання гендерного дисбалансу, можна сміливо припустити, що за такого роду партнерства будуть враховані полярні інтереси громадськості, що забезпечить сприятливі умови для подолання гендерної рівності, а також розвитку представницької демократії.

Список використаної літератури

1. Андреева Г.М. Социальная психология: Учебник для высших учебных заведений – 5-е изд., испр. и доп. М.: Аспект Пресс, 2002. 267 с.
2. Аристотель. Политика / Аристотель // Сочинения: в 4-х т. Москва : Мысль, 1983. Т. 3. С. 295–450.
3. Бергер, П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. Москва : Медиум, 1995.
4. Большаков В. А. Царица Єгипту Хатшепсут. Питання історії. 2000. № 4-5. URL: <http://Annales.info/egipet/small/hatshepsut.htm>.
5. Вегнер О. М. Фемінізм як джерело гендерної політики / О. М. Вегнер // Держава і право. Серія: Юридичні і політичні науки: зб. наук. праць. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. Вип. 34. 688 с.
6. Ворчакова І. Є. Філософські концепції суспільного статусу жінки в західній політичній культурі: від античності до марксизму. Гілея: науковий вісник. Київ, 2010. Вип. 34. С. 1–14. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_34/Gileya34/P11_do_c.pdf.
7. Гендер і гендерна рівність. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12117/Tema_1.pdf?sequence=6&isAllowed=y.
8. Дергачьов В. Хатшепсут. Перша впливова жінка в історії. «Катерина Велика» за тисячу років до нашої ери. URL: <https://dergachevva.livejournal.com/92375.html>.
9. Женщины в истории: возможность быть увиденными: сб. науч. ст. / под ред. И. Р. Чикаловой. Минск : БГПУ, 2004. Вып. 3. 308 с.
10. Жінки в новому парламенті: хто, скільки, з якою партією йдуть та що просуватимуть. URL: https://zmina.info/articles/zhinki_v_novomu_parlament_i_khto_skilki_z_jiakoju_partijeju_ta_chim_zajmatimutsja/.

11. Жінок у місцевій владі побільшало – але рівно для прохідного балу демократії. URL: <https://www.uwf.org.ua/news/11944>.
12. Зелінська Н. Гендерні квоти на виборах: чарівна пігулка від сексизму чи жіночі крила громад. URL: <https://zmina.info/articles/ne-kilkistyuu-a-yakistyuu-genderni-pidsumky-miscevyih-vyboriv/>.
13. Козлова Е. А. Фемінізм в Європі та США: генезис та становлення. *Вісник СевДТУ*. 2008. Вип. 89. С. 67–74. – URL: http://www.nbuuv.gov.ua/portal/natural/Vsntu/2008_2009/89-SevNTU/89-14.pdf.
14. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
15. Левченко К. Б. Права жінок: зміст, стан та перспективи розвитку: монографія. Харків : Вид-во НУВС, 2001. 348 с.
16. Левченко К. Б. Управління процесами формування гендерної політики в Україні (організаційно-правові аспекти): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2003. 420 с.
17. Ліщук Л. В. Гендерні ролі в історії цивілізації. *Мультиверсум: філософський альманах*. 2007. № 63. С. 1–8. – URL: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_63/%CB%B3%F9%F3%EA.pdf.
18. Муфф Ш. Возвращение политического. Лондон, Нью-Йорк : Verso, 2005. С. 232.
19. Омелян І. Гендер у політиці – історія боротьби за політичні права жінок. «Громадський простір». 2010. URL: <http://gender.at.ua/news/2010-03-04-294>.
20. Оукин С. М. Философы-королевы и частные жены: Платон о женщинах и семье / Феминистская критика и ревизия истории политической философии / сост. М. Л. Шенли, К. Пейтмен; пер. с англ. под ред. Н. А. Блохиной. Москва : РОССПЭН, 2005. С. 25–54.
21. Платон. Государство / Платон // Сочинения: в 3-х т. / под ред. А. Ф. Лосева, И. Ф. Асмуса. Москва, 1971. Т. 3 (1). С. 89–454.

22. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17.11.2011 № 4061-VI (Редакція станом на 23.07.2020). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1665-15>.
23. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 07.01.2018 №2229-VIII. URL: <http://www.legislationline.org/topics/country/52/topic/7>.
24. Пушкарева Н. Л. Женщины Древней Руси. Москва : Мысль, 1989. 286 с.
25. Пушкарева Н. Частная жизнь женщины в Древней Руси и Московии: невеста, жена, любовница. Москва : Ломоносовъ, 2011. 216 с.
26. Сахарчук Е.С. Интерпретации понятия “гендер“, гносеологические и социальные основы гендерных исследований. 2007. Вип. 2 т. 1.
27. Сімона де Бовуар. Друга стаття / Перекл. з французької Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко: у двох томах. Т. 2. Київ : Основи, 1995. 392 с.
28. Сімона де Бовуар. Друга стаття / Перекл. з французької Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко: у двох томах. Т. 1. Київ: Основи, 1994. 390 с.
29. Скотт Дж. Отголоски феминизма // Гендерные исследования. Харьков, 2004. № 10. С. 11-25.
30. Слабчук Т. Статус жінки у західній філософсько-політичній думці. *Сучасна українська політика*. 2011. Вип. 22. С. 1–4. – URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Sup/2011_22/Rozdil_1/10_Slabchuk.pdf.
31. Слюсаренко Н. В. Роль та місце жінки в історії розвитку суспільства. Педагогічний альманах. 2006. № 1. С. 172–183. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pedalm/slyusarenko3.pdf.
32. Соломін О. А. Фемінізм // *Політологічний енциклопедичний словник / упорядник В. П. Горбатенко; 2-е вид., переробл. і допов.* Київ : Генеза, 2004. 736 с.
33. Теорія та історія фемінізму : курс лекцій / за ред. І. Жеребкіної. – Харків : Ф-Пресс, 1996.

34. Троицкая, О. Г. Некоторые проблемы коммуникации с точки зрения гендерного анализа. URL: <http://www.isuct.ru/konf/antropos/section/1/troitskaya.htm>.
35. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Головна редакція Української Радянської Енциклопедії АН УРСР, 1973. 600 с.
36. Фрейзер Н. Что критического в критической теории? Хабермас и гендер // Феминистская критика и ревизия истории политической философии. Москва : РОССПЭН, 2005. С. 372.
37. Цимбал О. Жінка в історії України: студії Миколи Голубця. *Український історичний збірник*. 2009. Вип. 12. С. 364–372.
38. Чи Біблія схвалює дискримінацію жінок? Вартова башта. 2006. URL: <https://www.jw.org/uk/бібліотека/журнали/w20060301/Чи-Біблія-схвалює-дискримінацію-жінок/>.
39. Чухим Н. Д. Проблема статі: виникнення та генеза / Н. Д. Чухим // *Основи теорії гендеру: навч. посіб.* Київ : К. І. С., 2004. С. 30–78.
40. Шутова О. М. Тенденции антропологизации в современной историографии: история повседневности, устная и гендерная истории / О. М. Шутова // *Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны*. 2002. Вып. 1. С. 106–121.
41. Як змінювався гендерний склад Ради останні 30 років. URL: <https://ru.slovoidilo.ua/2020/03/06/infografika/politika/kak-menyalsya-gendernyj-sostav-rady-poslednie-30-let>.
42. Beauvoir, Simone de. *The Second Sex* / Translated and edited by H.M. Parshley. – New York: Alfred A. Knopf, 1971.
43. Catharine H. Roehrig. *Hatshepsut: From Queen to Pharaoh*. New York: Metropolitan Museum of Art, 2005.
44. Gender election observation mission (GEOM). URL: [http://www.genderconcerns.org/pdfs/Final%20Report%20GEOM%20The%20Netherlands%202021%20\(2\).pdf](http://www.genderconcerns.org/pdfs/Final%20Report%20GEOM%20The%20Netherlands%202021%20(2).pdf).

45. "Gender Equality Index". EIGE Europa. URL: <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2020/NL>.
46. Heywood A. Ideologie polityczne. Wprowadzenie / Tłum. M. Habura, N. Orłowska, D. Stasiak. Warszawa: Wydawnictwo naukowe IPN, 2007. 371 s.
47. Historia walki o prawa wyborcze kobiet w Polsce. Jak Polki uzyskały możliwość głosowania? URL: <https://historia.org.pl/2020/11/28/prawa-wyborcze-kobiet-w-polsce-jak-polki-uzyskaly-mozliwosc-glosowania/>.
48. Humm M. Słownik teorii feminizmu. Z języka angielskiego przełożyli: Bożena Umińska i Jarosław Mikos / M. Humm. Warszawa: Semper, 1993.
49. Irigaray L. Le Temps de la différence. Paris, 1989. P. 56.
50. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.
51. Kopaliński W. Encyklopedia «drugiej płci». Wszystko o kobietach / W. Kopaliński. Warszawa: Oficyna wydawnicza RYTM, 2006. 687 s.
52. Kovryzhenko Denys. Regulation of Political Parties in Ukraine: current state and directions of reforms. Published by Agency for Legislative Initiatives, and OSCE/ ODIHR. Kyiv, 2010, P. 81.
53. Letter by the Amsterdam city council quoted in Jacobs, 1924, pp. 94–95 (8)
54. Lisowska E. Równouprawnienie kobiet i mężczyzn w społeczeństwie / E. Lisowska. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, 2010. 315 s.
55. Mügge Liza and Runderkamp Zahra. Dutch elections 2021: Diversity and fragmentation. 2021. URL: <https://electionwatch.unimelb.edu.au/articles/dutch-elections-2021-diversity-and-fragmentation>.
56. "Opinions on having a female Prime Minister in The Netherlands 2019, by gender,". Statista research Department. URL: <https://www.statista.com/statistics/981317/opinions-on-having-a-female-prime-minister-in-the-netherlands-by-gender/>.

57. "Population of The Netherlands in 2019, by gender,". Statista research Department. URL: <https://www.statista.com/statistics/519796/population-of-the-netherlands-by-gender/>.
58. Redmond R. The Femme Fatale in «Postfeminist» Hard-Boiled Detective Fiction: Redundant or Re-inventing Herself? URL: https://mro.massey.ac.nz/bitstream/handle/10179/5645/02_whole.pdf?sequence=2&isAllowed=y.
59. Szwagierczak K. Zasada niedyskryminacji ze względu na płeć jako niezbędny warunek przestrzegania praw człowieka i budowania społeczeństwa obywatelskiego Gender Mainstreaming / K. Szwagierczak // Wzmocnienie niezawisłości sędziowskiej w Polsce i na Ukrainie w dobie przemian. Zagadnienie teorii i praktyki / Redakcja: Maria Joanna Gondek, Andrij Kosyło, Robert Pelewicz. Luck, 2008. S. 272-278.
60. Walker R. Becoming a Third Wave / Rebecca Walker // Ms. Magazine. 1992. № 4. P. 39–41.
61. Wawrowski Ł. Polityka równych szans. Instytucjonalne mechanizmy zwiększania partycypacji kobiet w strukturach politycznych na przykładzie państw Unii Europejskiej, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2007, s. 588.
62. Women in national politics in Poland. Strategies of political parties in the 2019 parliamentary elections. URL: https://www.isp.org.pl/uploads/download/women-in-national-politics-in-poland-strategies-of-political-parties-in-the-2019-parliamentary-elections_en_1653262730.pdf.
63. Wybory parlamentarne 2019. Na listach wyborczych kobiet jest mniej niż osiem lat temu. Najwięcej ma ich SLD, najmniej – PiS. URL: <https://dziennikpolski24.pl/wybory-parlamentarne-2019-na-listach-wyborczych-kobiet-jest-mniej-niz-osiem-lat-temu-najwiecej-ma-ich-sld-najmniej-pis/ar/c1-14474389>.